

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gašper Rajšel

Preobrazba JLA iz skupne vojske SFRJ v agresorsko vojsko na primeru Slovenije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gašper Rajšel

Mentor:izr. prof. dr. Uroš Svete

Preobrazba JLA iz skupne vojske SFRJ v agresorsko vojsko na primeru Slovenije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

Preobrazba JLA iz skupne vojske SFRJ v agresorsko vojsko na primeru Slovenije

V diplomski nalogi je prikazana preobrazba Jugoslovanske ljudske armade (JLA) iz skupne vojske vseh narodov in narodnosti Jugoslavije v agresorsko vojsko, ki je proti koncu svojega obstoja delovala pod okriljem Srbije. Prikazan je njen razvoj od 2. sv. vojne in nato skozi pet povojnih obdobji do njene popolne preobrazbe v vojsko pod okriljem Srbije. Temu sledi prikaz vojaškega šolstva, ki je predvsem pomemben zaradi velike indoktrinacije starešin v organizacijo. Nadaljnje je opisana nacionalna starešinska sestava, s katero sem želel prikazati zastopanost različnih narodov in narodnosti v starešinskem kadru JLA. Ta nas pripelje do ugotovitve nesorazmerne zastopanosti le teh v JLA. Opisana je tudi Titova vloga v JLA, pomen njegove smrti za to organizacijo in sam razpad JLA. Ugotovimo, da je njegova smrt omogočila vojski vzpon v nekakšno sedmo republiko znotraj SFRJ ter kasnejšo preobrazbo v srbsko vojsko. V diplomski nalogi so predstavljeni tudi odnosi med Slovenijo in JLA, vključno z vojno za osamosvojitve Slovenije, iz česar je razvidno ravnanje JLA kot agresorja. V drugem delu, ki je bil bolj empirične narave, pa dobimo majhen vpogled v različne dileme, s katerimi so se soočale starešine JLA v zadnjih letih obstoja JLA in SFRJ.

Ključne besede: Jugoslovanska ljudska armada, preobrazba, agresor, SFRJ, moralne dileme.

Transformation of Yugoslav People's Army from common forces of Socialist Federal Republic of Yugoslavia into aggressor forces in the case of Slovenia

This dissertation presents the transformation of Yugoslav People's Army from common forces of all nations and nationalities of Yugoslavia into aggressor forces, which performed under the influence of Serbia at the end of its existence. First of all, I have shown its development since the World War II through five post-war periods until its complete and final transformation into the forces of Serbia. In the next chapter I've presented the military educational system, which shows us significant indoctrination of officers into the Yugoslav political and military system. Also, I have described the national structure of the officers in the Yugoslav People's Army, which shows us the representation of different nations and nationalities among the officers in the Yugoslav People's Army. This leads us to the conclusion of a disproportionate representation of nations and nationalities. The dissertation also describes the influence of Josip Broz Tito on the Yugoslav People's Army, the consequences of his death on the said organisation and on the disintegration of Yugoslavia. We can conclude that it was his death that made it possible for the army to become some sort of seventh republic of Yugoslavia and later to transform into the Serbian army. Furthermore, the dissertation presents the relations between Slovenia and Yugoslav People's Army, including the Slovenian war of independence, which showed us the Yugoslav People's Army's actions of aggression. In the second part of the dissertation, which is more empirical, we can have a personal insight into various dilemmas of the officers of the army in the last years of the Yugoslav People's Army and Yugoslavia.

Key words: Yugoslav People's Army, transformation, aggressor, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, moral dilemmas.

KAZALO

1	UVOD	5
2	METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR	6
2.1	PREDMET IN CILJI DIPLOMSKE NALOGE	6
2.2	RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN HIPOTEZE	6
2.3	METODOLOŠKI PRISTOP	7
3	TEMELJNI POJMI	7
3.1	AGRESOR	7
3.2	OBOROŽENE SILE SFRJ	8
3.3	SPLOŠNA LJUDSKA OBRAMBA - SLO	9
3.4	PREOBRAZBA	9
4	RAZVOJ JLA	9
4.1	NASTANEK JLA	9
4.2	POVOJNI RAZVOJ JA IN JLA	10
4.2.1	Obdobje od 1945 do 1948.....	11
4.2.2	Obdobje od 1948 do 1958.....	11
4.2.3	Obdobje od 1958 do 1968.....	12
4.2.4	Obdobje od 1968 do 1987.....	13
4.2.5	Obdobje od 1987 do 1991.....	15
5	VOJAŠKO ŠOLSTVO IN URJENJE V JLA	16
6	NARODONOSTNA SESTAVA STAREŠINSKEGA ZBORA JLA	18
7	ZADNJE DESETLETJE JLA	21
7.1	VLOGA TITOVE SMRTI NA JLA	21
7.2	ISKANJE NOVE AVTORITETE	22
7.3	ZADNJI DNEVI JLA	24
8	VLOGA JLA V 80. LETIH – IZGUBA LEGITIMNOSTI	27
9	JLA IN SLOVENIJA	28
9.1	ODNOSI MED SLOVENIJO IN JLA V ZADNJIH DESETLETJIH NJENEGA OBSTOJA	28
9.2	VOJNA.....	32
10	INTERVJU	34
11	ZAKLJUČEK	40
12	LITERATURA	45
	PRILOGA A: Intervju	48

1 UVOD

Jugoslovanske oborožene sile, kot smo jih poznali, so zrasle iz narodno osvobodilne borbe in partizanskih odredov. Bile so podlaga za nastanek jugoslovanske družbe in temu primerno so se tudi razvijale. Njihov razvoj je bil konstanto vpet v družbene, ekonomske in politične spremembe znotraj države in tudi izven nje.

V času bipolarnosti in hladne vojne, kjer sta prevladovala zahodni in vzhodni blok, se je Jugoslavija znašla nekje na sredini. Bila je ena izmed neuvrščenih držav. Vendar pa se je nahajala na strateško zelo pomembnem območju, tako za Vzhod kot tudi za Zahod, in sicer Balkanu. Zaradi prevlade komunistične ideologije v narodno osvobodilni vojski se je Jugoslavija, po koncu 2. svetovne vojne, močno povezala s Sovjetsko zvezo. Ta ji je pošiljala velike količine orožja in na nek način omogočila razvoj Jugoslovanske armade. Vendar pa se je po sporu z Informbirojem prijateljstvo med tema dvema državama ohladilo in Tito, kot maršal in dosmrtni predsednik Jugoslavije, se je, zaradi strahu pred napadom SZ, obrnil po pomoč k Zahodu. Ta mu je bila odobrena in oborožene sile so se lahko ponovno razvijale naprej, tokrat z vojaško pomočjo Zahoda. V teh težkih časih se je začela oblikovati tudi doktrina o obrambi, značilna samo za Jugoslavijo, in sicer splošna ljudska obramba in družbena samozaščita. Po smrti Stalina se je Jugoslavija zopet nekoliko bolj zasukala na Vzhod. Takšne in drugačne spremembe so bile za Jugoslavijo in njene oborožene sile stalnica. Vse pa je odlično vodil njen karizmatičen vodja Tito in pod njegovim vodstvom se je Jugoslavija počasi razvijala v eno najmočnejših vojaških sil v Evropi. Nekateri so celo menja, da je bila JLA tretja najmočnejša sila v Evropi.

Po nastopu velike gospodarske krize v 80. letih dvajsetega stoletja, so se začele po svetu, še posebej pa v socialističnih državah vzhodnega bloka, velike družbene spremembe. Komunizem je zabredel v krizo, na katero ni poznal odgovora. Leta 1989 je, s padcem berlinskega zidu, padla tudi železna zavesa v Evropi. Nekdaj najmočnejša sila na svetu in mati socializma, Sovjetska zveza, je začela propadati in dokončno razpadla leta 1991.

Tem spremembam ni bila kos niti Jugoslavija, ki je bila po smrti Tita leta 1980 kot ladja brez kapitana. Vendar pa je bila usoda Jugoslavije dosti hujša kot usoda Sovjetske zveze. Zaradi vzpona nacionalizma v državi je vse kazalo, da bo prišlo do bratomorne vojne. Za začetek le te pa si je bilo potrebno na svojo stran pridobiti Jugoslovansko ljudsko armado, ki je bila varuh jugoslovanskih narodov in narodnosti ter družbene ureditve Jugoslavije. To so si je v drugi polovici 80. let dokaj uspešno podredila Srbija in vse je bilo

pripravljeno na krvav razpad države. S tem pa je razpadla tudi vojska in tako je JLA sledila usodi vojske avstro-ogrske armade v nacionalnem smislu in vojski nemške demokratične republike v ideološkem in političnem pogledu. V diplomski nalogi želim zato raziskati, ali je bila srbizacija JLA naključna ali ne in kako je do nje prišlo.

2 METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 PREDMET IN CILJI DIPLOMSKE NALOGE

Namen mojega diplomskega dela je prikazati postopno preobrazbo Jugoslovanske ljudske armade, ki je bila vojska vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti, v agresorsko vojsko, ki je po izbruhu družbene, politične in ekonomske krize v 80. letih v Jugoslaviji ter še posebej v času mednacionalnih konfliktov v republikah, delovala skladno s srbskimi interesi. Cilj diplomske naloge pa je ugotoviti, kako je prišlo do same preobrazbe JLA v pro-srbsko vojsko.

Preobrazba ali transformacija vojske je zelo kompleksen proces. V nalogi se bom zato dotaknil čim več ključnih dogodkov in procesov znotraj JLA, ki so po mojem mnenju pripeljali do preobrazbe.

V teoretskem delu bom najprej opredelil pojme agresor, oborožene sile SFRJ, splošna ljudska obramba in preobrazba. Nato bom prikazal razvoj Jugoslovanske armade in Jugoslovanske ljudske armade skozi 5 obdobj razvoja. Temu bo sledila predstavitev vojaškega šolstva in urjenja, narodnostne sestave starešinskega zbora JLA ter nekoliko podrobneje obdelano poglavje o zadnjih dnevih JLA. Nato bom pojasnil še nekaj o izgubi legitimnosti le te in odnose s Slovenijo ter samo osamosvojitveno vojno. V empiričnem delu pa bom opravil intervju z upokojenim višjim vodnikom 1. razreda JLA ter prikazal ugotovitve le tega. V samem zaključku bom predstavil ugotovitve celotnega diplomskega dela.

2.2 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN HIPOTEZE

V diplomski nalogi bom izhajal iz raziskovalnega vprašanja:

R1: Kako je prišlo do preobrazbe JLA iz skupne vojske v agresorsko vojsko in kako je ta vplivala na starešine JLA?,

kateremu sledita dve hipotezi:

H1: Preobrazba JLA iz skupne armade SFRJ v pro-srbsko vojsko pod okriljem Srbije se je začela po smrti Josipa Broza Tita.

H2: Preobrazba JLA je sprožila moralne, etične in druge dileme pri starešinah, ki so bili razpeti med pripadnostjo armadi, družini in lastnemu narodu.

2.3 METODOLOŠKI PRISTOP

V teoretskem delu mojega diplomskega dela sem uporabil **deskriptivno metodo**, s katero sem opisal temeljne pojme in dogodke, **komparativno metodo**, s katero sem analiziral vsebine pisnih virov. Ta metoda je še posebej pomembna, saj so avtorji teh virov posamezniki, ki so se v tistem času postavili na različne strani. Uporabil sem tudi **zgodovinsko metodo**, s katero sem primerjal spremembe in dogodke, ki so pripeljali do preobrazbe JLA. Podatke pa sem zbiral tako iz primarnih, kakor tudi iz sekundarnih virov.

Za potrebe empiričnega dela sem opravil **kvalitativno raziskavo** s pomočjo intervjuja z osebo, ki je bila vse do pokoja vpeta v zaprt sistem Jugoslovanske ljudske armade.

3 TEMELJNI POJMI

3.1 AGRESOR

Agresor je, kdor naredi agresijo, napad na nekoga drugega (SAZU 2001, 557). Dejanje agresije je uporaba vojaške sile, ki je usmerjena zoper suverenost, ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost druge države ali kakršen koli drug način, ki ni združljiv z Ustanovno listino Združenih narodov. Za agresijo, skladno s Kazenskim zakonikom RS, ne glede na napoved vojne, štejejo naslednja dejanja:

- invazija ali oborožen napad na ozemlje, morje, zrakoplove, pristanišča ali plovila druge države, z začasno ali trajno vojaško zasedbo ali nasilno priključitvijo ozemlja te države ali njegovega dela;
- bombardiranje ali uporaba katerega koli orožja zoper ozemlje druge države;
- blokada pristanišč ali obale druge države;

- uporaba oboroženih sil, ki so na ozemlju druge države z njenim privoljenjem, v nasprotju s pogoji te privolitve ali zadrževanje teh sil po izteku časa, določenega v tej privolitvi;
- dopuščanje drugi državi, da uporabi ozemlje Republike Slovenije, ki je na razpolago tej državi, za izvršitev agresije na drugo državo;
- pošiljanje oboroženih skupin, plačancev ali paravojaških enot z namenom izvajanja takih dejanj, ki po teži ustrezajo prej naštetim dejanjem (Kazenski zakonik, 103. čl.).

Glede na vse omenjeno pa se v našem primeru, torej v primeru napada JLA na Slovenijo, postavlja vprašanje, ali je bila Slovenija v času napada sploh država. Le v tem primeru bi namreč lahko o JLA govorili kot o agresorju. Konvencija iz Montevidea o pravicah in dolžnostih držav iz leta 1933 v svojem 1. členu opredeljuje pogoje za nastanek države. Skladno s tem, lahko o državi govorimo, kadar ima le ta stalno prebivalstvo, definirano ozemlje, vlado in sposobnost vstopati v odnose z drugimi državami, vsi ti pogoji pa morajo biti izpolnjeni efektivno. Priznanje države je seveda pomemben element, ni pa ključen pri opredelitvi tega, ali je država že nastala. Skladno s teorijo deklaratornosti, priznanje države ne pomeni hkrati tudi nastanka države, pač pa zgolj priznanje že obstoječega dejstva, da je država nastala oziroma obstaja. Priznanje države velja *ex tunc* – za nazaj (Türk 2015, 71–76). Država torej nastane, ko so izpolnjeni pogoji za njen nastanek, to pa je bilo v primeru Slovenije z njeno razglasitvijo neodvisnosti.

3.2 OBOROŽENE SILE SFRJ

Oborožene sile SFRJ so bile sile sestavljene iz Jugoslovanske ljudske armade in Teritorialne obrambe. Njihova naloga pa je bila obramba neodvisnosti, suverenosti, teritorialne integritete in z Ustavo določene družbene ureditve socialistične Jugoslavije (VE 1973, 452). V oborožene sile so bili vključeni vsi državljani, ki so se lahko z orožjem ali drugimi sredstvi uprli agresorju. JLA je bila skupna operativna vojska vseh ljudi SFRJ, medtem ko je bila TO najširša oblika organiziranja delovnih ljudi in prebivalcev za oborožen odpor (VE 1973, 729).

3.3 SPLOŠNA LJUDSKA OBRAMBA - SLO

Koncept SLO je bil edinstven obrambni sistem SFRJ, ki je zajemal organiziranje, pripravljanje in sodelovanje federacije, republik, avtonomnih pokrajin, občin, družbenih organizacij, mestnih skupnosti, samoupravnih interesnih združenj ter ostalih samoupravnih organizacij in skupnosti, družbeno političnih in družbenih organizacij, delavnih ljudi in prebivalcev v oboroženem boju in drugih oblikah odpora za obrambo države. Sistem je bil v skladu z ideologijo socialističnega samoupravljanja in se je pod geslom »nič nas ne sme presenetiti«, učil kot predmet v vseh šolah po Jugoslaviji. (Prijić 1988, 95).

3.4 PREOBRAZBA

Preobrazba je pojav, da dobi kdo ali kaj drugačno obliko. Lahko je družbena preobrazba, politična preobrazba, duševna ali idejna preobrazba. Kot glagol pa se uporablja skladno z nekaj narediti, povzročiti, da bo kod ali kaj dobil novo, drugačno obliko ali vsebino. Kot primer je v SSKJ navedena gospodarska preobrazba države, socialistična preobrazba vasi, notranja preobrazba človeka (SAZU 2001, 1095). Lahko pa besedo preobrazba uporabimo tudi namesto izraza transformacija. V mojem diplomskem delu se izraz uporablja predvsem v smislu preobrazbe JLA, kar se nanaša na spremembo te organizacije.

4 RAZVOJ JLA

4.1 NASTANEK JLA

Jugoslovanska ljudska armada ima svoje korenine v Narodno osvobodilni borbi (NOB) in Partizanskih odredih Jugoslavije. Med 2. svetovno vojno je bila, kot prva regularna vojna formacija partizanskih enot, 21. decembra 1941 v mestu Rudo oblikovana Prva proletarska narodnoosvobodilna udarna brigada Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Skladno s tem je bil naslednji dan, 22. december, določen za dan JLA ali kasneje dan oboroženih sil. Brigada je bila ustanovljena s strani Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, s soglasjem vrhovnega partizanskega poveljstva in naj bi postala model, po katerem naj bi bile ustanovljene tudi vse druge partizanske brigade. Hkrati pa je predstavljala tudi nekakšno rojstnodnevno darilo Stalinu. Zaradi prepričanja v povojno

priključitev Jugoslavije k Sovjetski zvezi ter posledično vključitev jugoslovanske vojske v Rdečo armado, so bili tudi simboli, ki so označevali to brigado, povsem sovjetski in niso imeli nič skupnega z Jugoslavijo (rdeča zastava s srpom in kladivom, rdeča zvezda na uniformah, pozdrav s stisnjeno pestjo, boljševiške pesmi, marši in melodije). Brigada je bila sestavljena iz nižjega sloja ljudi, ki so prihajali iz vseh koncev države. S tem naj bi Tito izkoreninil kulturna, jezikovna, religiozna in druga nasprotja med jugoslovansko družbo in tako ustvaril novo, enotno in povezano ljudstvo. Vojska Jugoslavije naj bi tako predstavljala celotno jugoslovansko ljudstvo. V naslednjih letih je postala ena glavnih in najmočnejših institucij v državi in eden glavnih instrumentov za uveljavljanje nove politične ureditve (Bebler 1991).

Kmalu za tem so se začeli ustanavljati partizanski odredi in diverzantske skupine, do konca leta 1942 pa je bilo ustanovljenih tudi že 33 brigad. V naslednjem letu so se začele ustanavljati tudi vse večje enote, divizije in korpusi. Z osvoboditvijo jugoslovanskega ozemlja pa se je močno povečalo tudi število novih pripadnikov, ki so dopolnili prejšnje enote, rodove in službe ter bili hkrati razlog za ustanovitev mnogih novih. Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije je imela tako ob koncu leta 1944 15 korpusov, 61 divizij, 248 brigad, 7 polkov in 52 partizanskih odredov, sestavljalo pa jo je kar 600.000 pripadnikov (Markovič 2007, 26–29). Kot odraz vojaških uspehov ter posledično politični vzpon vojaških vodij, je 1. januarja 1945 prišlo do pomembne reorganizacije vojske. Vrhovni poveljnik Josip Broz Tito je ustanovil 1., 2., 3., in 4. armado, dva meseca kasneje pa se je vojska preimenovala v Jugoslovansko armado, mornarica v Jugoslovansko mornarico, Vrhovni štab pa v Generalštab Jugoslovanske armade (Oružane snage Jugoslavije 1982, 72).

4.2 POVOJNI RAZVOJ JA IN JLA

Povojno obdobje temelji na razvoju oboroženih sil iz NOB-a, na katerega pa so, v pogledu velikosti, organiziranosti, stopnji tehnične opremljenosti, sistema izobrazbe, upravljanja in poveljevanja, vplivali predvsem trije dejavniki: vojno-politični položaj Jugoslavije, notranji razvoj države in njene družbene, politične, socialne in demografske razmere ter uspehi vojne tehnike, poglavitno vlogo pri razvoju oboroženih sil pa sta odigrala predvsem prva dva dejavnika. Za lažjo preglednost in večjo sistematičnost sem razvoj jugoslovanskih oboroženih sil razdelil na 5 obdobj, kakor sledi v nadaljevanju.

4.2.1 Obdobje od 1945 do 1948

Za prvo obdobje razvoja jugoslovanskih oboroženih sil so značilni oblikovanje mirnodobne sestave armade, nov program izobraževanja (vojska je bila namreč po koncu vojne neizobražena ter nestrokovna) ter vzor sovjetske Rdeče armade. Na razvoj so znatno vplivali mednarodna politika, notranji pogoji in družbeni odnosi v Jugoslaviji.

Po koncu vojne se je v Jugoslaviji začela izgradnja socialistične družbe, ob veliki podpori Sovjetske zveze. V mednarodnih odnosih so se odnosi med državami vedno bolj zaostrovali in prišlo je do hladne vojne. Ta blokovska delitev je bila najbolj prisotna v Evropi, pri čemer pa je bila Jugoslavija v središču političnih in strateških interesov velikih sil zaradi njenega geostrateškega položaja. Vse to je pripeljalo do izgradnje ekonomsko in politično centralizirane partijske države po zgledu Sovjetske zveze, pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije (Lovšin 2004).

V oboroženih silah je bila stvar popolnoma enaka, prišlo je do popolne centralizacije sistema. Ministrstvo ljudske obrambe je leta 1945 izdalo ukaz o oblikovanju vojno-teritorialnih oblasti, s katerimi so se ukinili glavni štabi republik NOB-a, republike pa so izgubile skoraj ves vpliv nad oboroženimi silami. Zaključili so tudi s procesom ukinjanja nacionalnih enot, ki se je začel s koncem vojne ter zamenjali večino tistega častniškega kadra, ki se s takšnimi spremembami ni strinjal (Repe 2002). V tem obdobju je bilo izpeljanih tudi veliko montiranih procesov, da bi se z radikalno diskreditacijo pospešila selekcija častniškega zbora ter hkrati izvedel pritisk na ostale pripadnike oboroženih sil (Ogorec 2001).

4.2.2 Obdobje od 1948 do 1958

Obdobje razvoja od 1948 do 1958 označuje predvsem Resolucija Informbiroja ter zaostritev in popolna prekinitev odnosov med Jugoslavijo in SZ, kar je pripeljalo državo do popolnoma spremenjenega političnega in vojaško-strateškega položaja. Jugoslavija se je znašla v ekonomski blokadi in v veliki nevarnosti pred oboroženim spopadom z Varšavskim paktom.

To je Jugoslovansko armado postavilo v zelo težek položaj, ki je zahteval intenzivno zunanje-politično delovanje države in ekonomsko sodelovanje z zahodnimi državami, Jugoslavija pa je začela tudi z izgradnjo lastne vojaške industrije. Zaradi ekonomske blokade, velikih gospodarskih problemov, pomanjkanja hrane za prebivalstvo in vojsko

ter vseh pritiskov, s katerimi se je srečevala Jugoslavija, je bil razvoj oboroženih sil pod velikim vprašajem. To je bilo obdobje, v katerem so imele oborožene sile veliko odvrtačevalno vlogo in so se na temelju le te tudi nadalje razvijale. Resolucija Informbiroja je zahtevala velike kadrovske spremembe v častniškem zboru, prišlo je do velikih čistk znotraj JA zaradi simpatij do Stalina ter velikih sprememb v formacijah in organizacijskih strukturah oboroženih sil. Ukinjenih je bilo več kot 5000 častniških mest. Jugoslovanska armada pa se je 22. decembra 1951, po ukazu Josipa Broza Tita, preimenovala v Jugoslovansko ljudsko armado (Marković 2007).

V oborožene sile so se ponovno vrnilo tudi nekatere komponente NOB-a, med drugim je prišlo do prvih idej o doktrini splošne ljudske obrambe. Leta 1956 so morala podjetja posebnega družbenega pomena formirati delavske protizračne enote, ki so jih izobrazile in opremile enote JLA, ki so bile stacionirane v garnizijah, kjer so se nahajala ta podjetja. Predvideno je bilo tudi formiranje partizanskih, teritorialnih in diverzantskih enot v družbeno-političnih skupnostih, ki so bile namenjene sodelovanju z operativno vojsko. V tem kontekstu je bil razvoj partizanskih enot neposredno povezan s celovitim razvojem Jugoslavije. Nekatere izkušnje iz NOB-a in organizacije partizanskih enot so bile tako nekakšno izhodišče za teoretski in praktični razvoj Teritorialne obrambe (TO) (Ogorec 2001, 113).

4.2.3 Obdobje od 1958 do 1968

V tem obdobju razvoja so bili sprejeti nekateri najbolj pomembni dokumenti, ki so vplivali na izgradnjo oboroženih sil (Program ZKJ in Ustava SFRJ iz 1963, s katerima so opredeljeni temelji političnega in ekonomskega sistema jugoslovanske skupnosti). Na osnovi Ustave je bilo sredi leta 1965 izpeljanih več ekonomskih ukrepov, ki so se kasneje izkazali za neuspešne, njihova posledica pa so bili izbruh demonstracij na Kosovu, Hrvaška pomlad in Cestna kriza v Sloveniji ob koncu 60. in v začetku 70. let. V mednarodnem okolju se je v tem obdobju popolnoma vzpostavila blokovska delitev, odnosi pa so se še nekoliko zaostriili zaradi intervencije Varšavskega pakta v Češkoslovaški. V državah tretjega sveta se je pojavila močna antiblokovska orientacija, ki je bila podlaga za ustanovitev Gibanja neuvrščeni, v katerem se je SFRJ še posebej udejstvovala (Ogorec 2001, 114).

V takšnih okoliščinah in z razvojem ideje socialističnega samoupravljanja, se je dokončno razvila doktrina splošne ljudske obrambe. Vzoredno z razvojem nove doktrine pa se je

začel tudi proces spremembe organizacijske strukture JLA, ki je bil končan do konca leta 1964. V tem času je bila JLA organizirana v 7 vojaških oblasti, ki bi v primeru vojne prešle v armade in 15 vojnih območij. Operativno sestavo je vzdrževalo 32 divizij in 2 samostojni brigadi. Vojska se je modernizirala in očitno zmanjšala. Posebej se je moderniziralo letalstvo, mornarica in deli kopenske vojske, namenjeni za oklepno in protioklepno delovanje. Ustava iz leta 1964 je omogočila tudi, da Teritorialna obramba leta 1968 postane ena od komponent oboroženih sil izven pristojnosti JLA, kar ji je dalo drugačno družbeno vlogo in kvaliteto. Za opremljanje, razvoj in izobraževanje TO so bile po novem zadolžene družbeno-politične skupnosti in delavske organizacije, kar je bila podlaga za nadaljnji razvoj TO kot dela edinstvenih oboroženih sil (Lovšin 2004). Ta postopek se opredeljuje kot eden najbolj radikalnih procesov v razvoju jugoslovanskih oboroženih sil.

To obdobje je zaznamovala tudi frakcija znotraj ZKJ, ker se mnogi najvišji častniki JLA kritizirali samoupravljanje, politiko neuvrščene in koncept splošne ljudske obrambe, saj so menili, da prihaja do nesoglasja z družbeno vlogo TO, ki se je razvijala mnogo hitreje od pričakovanega. Vendar so, z namenom preprečevanja razjedanja častniškega zbora (predvsem na nacionalni osnovi), ta nasprotja navzven uspešno prikrili in znikali obstoj kakršnihkoli nesoglasij znotraj JLA. Kasnejši dogodki so pokazali, da, še posebej po smrti Josipa Broza Tita, temu ni bilo tako in so bile te trditve popolnoma izmišljene. Pravzaprav se je že od samega začetka leta 1968 v določenih vojaških krogih JLA govorilo, da je prišlo do velikega organizacijskega, tehničnega in operativnega nesoglasja med JLA in TO. Ta nesoglasja znotraj armade niso bila nikoli popolnoma prevladana in so se nadaljevala tudi konec 60. in 70. let. Ostro jih je obsodil tudi sam Josip Broz Tito (Čepič 2008).

4.2.4 Obdobje od 1968 do 1987

Obdobje 1968 do 1987 prinaša niz družbenih sprememb. Najbolj pa so ga zaznamovali procesi, ki so začeli decentralizacijo v jugoslovanski skupnosti (demonstracije na Kosovu, Cestna kriza v Sloveniji, Hrvaška pomlad...). Ti dogodki so privedli do novih amandmajev, ki so bili kasneje uveljavljeni v Ustavi SFRJ iz leta 1974. Skladno s to Ustavo je bilo republikam in pokrajinam danih več pravic in pooblastil, kot pred tem. V obdobju od leta 1976 do 1980 se je, skladno z veliko mednarodno ekonomsko in energetske krizo, tudi v Jugoslaviji pojavila resna družbena kriza, vse pa je dodatno

otežila še smrt Josipa Broza Tita. V takšnih razmerah je prišlo do zaostritve obstoječih problemov v državnem gospodarstvu (odnosi razviti-nerazviti, problemi notranjega trga, plansko gospodarstvo, vračanje dolgov), kar se je zelo hitro pokazalo v političnih odnosih in mednacionalnih tenzijah, ki so prišle na dan pri albanskem prebivalstvu na Kosovu 1981. Tako je bilo od jeseni 1981 v SFRJ tudi uradno priznано krizno stanje, ki ni bilo nikoli odpravljeno, temveč se je zgolj vedno bolj stopnjevalo (Ogorec 2001, 116–117).

Družbene spremembe, ki so v SFRJ nastopile z ustavnimi reformami 1974, so prebudile razprave o transformaciji Jugoslavije proti konfederaciji in večanju policentričnega etatizma, ki bi zamenjal dotedanji model zveznega etatizma in prispevale k preoblikovanju oboroženih sil. V tem obdobju je bila JLA že popolnoma priznana sila na Balkanu in se je vse bolj zanašala na lastno vojaško industrijo (Ogorec 2001, 117). V večini je zaživel tudi koncept splošne ljudske obrambe. Tekom leta 1972 so se formirale nove armade, katerih namestitve se je v glavnem teritorialno pokrivala z administrativnimi mejami republik. Na področju Slovenije so bile nameščene enote 9. armade (Ljubljanska armadna oblast), na področju Srbije in Vojvodine enote 1. armade (Beograjska armadna oblast), na področju južne Srbije, Kosova in Sandžaka enote 2. armade (Niška armadna oblast), na področju Makedonije 3. armada in na področju BIH 7. armada, v Črni gori pa je bil razporejen Titograjski korpus. Ozemlje SR Hrvaške je bilo, za razliko od drugih republik, razdeljeno med 4 armade, vendar se je tam kasneje oblikovala 5. armada, območje pa preimenovalo v Zagrebško armadno oblast (Vučinič in drugi 1989, 236–237, 338).

Reorganizaciji sta sledila tudi dva velika vojaška manevra: Svoboda 71 in Podgora 72. Glede na dejstvo, da sta manevra sledila neposredno Hrvaški pomladi 1971 ter sta se izvedla na prostorih srednje Hrvaške, slovenske Bele Krajine in zahodne Bosne ter na otočju in obali srednje in severne Dalmacije, se postavlja vprašanje, ali ni šlo mogoče zgolj za politični namen teh manevrov in ne tako vojaško-strateški (Čepič 2008, 153–154). Hrvaško pomlad je tudi sicer JLA označila kot »nacionalistično divjanje na Hrvaškem«. Tudi ZKJ je dogodke ostro obsodila, v tem obdobju pa je bilo zamenjanih več hrvaških generalov in višjih častnikov (npr. general major Franjo Tuđman, general podpolkovnik Janko Bobetko in podpolkovnik Zvonimir Červenko) ter se pojavilo nekaj sprememb v TO. (Špegelj 2001, 53–55).

4.2.5 Obdobje od 1987 do 1991

V zadnjem obdobju obstoja JLA je bilo v Jugoslaviji zaznati vse močnejše dezintegracijske procese. V državi so se vedno bolj krepila nacionalistična nasprotja, še posebej v Srbiji. Politika Srbije je začela odprto razkrivati svoj velikosrbski program ter ukinila avtonomijo pokrajinama Vojvodini in Kosovu. Zvezna vlada pa, kljub vsem ekonomskim ukrepom, ki jih je sprejela, ni mogla preprečiti krize v državi (Ogorec 2001, 118–119).

V takšnih razmerah se je spremenila tudi vloga JLA, kar je imelo za posledico veliko reorganizacijo formacij oboroženih sil leta 1987, s katero so se ukinile armade, divizije in polki ter namesto tega formirale brigade, korpusi in vojskovališča. Te spremembe so bile uradno sicer upravičene z vojaško-strateškimi razlogi, a v ozadju so bili skriti predvsem politični motivi. Politični pomen teh sprememb je imel dolgoročne posledice. Z načrtom Enotnost so se formirala štiri vojskovališča. Zahodno (zagrebško) vojskovališče (5. vojaško območje), ki je pokrivalo nekdanji prostor Ljubljanske armadne oblasti, del Zagrebške armadne oblasti in mali del Vojno-pomorske oblasti, sem je spadala predvsem Istra. V centralno (beograjsko) vojskovališče (1. vojaško območje) je bilo vključeno področje, ki je pripadalo beograjski, sarajevski in delu zagrebške armadne oblasti, oziroma je zajemalo celotni srednji del Jugoslavije, ki je bil nadziran iz Beograda. Južno vojskovališče (2. vojaško območje) pa je zajemalo nekdanje območje Skopske armadne oblasti, del Niške armadne oblasti in Titograjski korpus. Največ teritorija je po tej razdelitvi pripadlo beograjskemu vojskovališču, njegova zahodna meja, Virovitica-Novska-Bihać-Gospić, pa se bolj ali manj ujemala z idejo meje velike Srbije. Takšna razporeditev vojskovališč je omogočila tudi boljši nadzor JLA nad Teritorialno obrambo, saj meje le teh niso bile skladne z republiški mejami (Špegelj 2001, 87–89). Najbolj je bila pri takšni razdelitvi oškodovana SR Hrvaška, kar je najverjetneje posledica Hrvaške pomladi v 70. letih, najbolje pa jo je odnesla Slovenska TO.

S temi spremembami ter sprejemom pravilnika Strategije Splošne ljudske obrambe in Družbene samozaščite SFRJ, se je TO podredila vojskovališčem, ter posredno Generalštabu oboroženih sil SFRJ. Razlog za to je bilo dejstvo, da so republiške TO postale nevarne in nezanesljive za velikosrbske ideje in cilje (Biserko 2002, 220). Nova strategija delovanja iz leta 1987 je opredelila, da se lahko JLA in oborožene sile uporabijo tudi v izrednih okoliščinah znotraj države, kot so naprimer notranji nemiri. Te

spremembe so uvedli tisti, katerim sta šla v nos TO in sistem splošne ljudske obrambe (Potočar 1994, 198). Pri tem se je velika pozornost posvečala razmeščanju strateških rezerv, predvsem vojne industrije in strateških skladišč streliva, oborožitve in drugega vojaškega materiala. Z vsemi temi spremembami se je v JLA postopno izoblikovala velikosrbska strategija, ki je zamenjala koncept SLO (Ogorec 2001, 120)

5 VOJAŠKO ŠOLSTVO IN URJENJE V JLA

Z izjemo prvih povojnih let, ko je bila večina starešinskega kadra JLA šolanega v SZ, je bilo armadno šolstvo notranja zadeva JLA. V srednjih vojaških šolah se je šolal kader za kasnejše poveljnike vodov, v vojnih gimnazijah ali splošnih vojaških šolah pa kader za vojne akademije. Te so bile v rangu civilnih fakultet, iz katerih so tudi pridobivali ljudi, ki so bili usposobljeni za poveljevanje vodu in četi. Šolanje na akademiji je trajalo od tri do pet let. Akademijam so sledile poveljniško-štabne akademije, ki so nastale iz visokih vojaških akademij in so se razdelile po vejah oboroženih sil. Šolanje je na začetku trajalo dve leti, kasneje pa samo eno leto. Tu se je pridobivalo kadre za poveljevanje bataljonom, polkom, brigadam, divizijam in za opravljanje štabnih dolžnosti v poveljstvih korpusov, armad in podobnih poveljstvih v JLA in TO. Na ta nivo šolanja je spadala tudi Visoka vojno-politična šola JLA. Najvišja šola v JLA je bila Šola splošne ljudske obrambe, šolanje na njej pa je trajalo eno leto. Ta je šolala kader, ki je zavzel najvišje pozicije v JLA. Rezervni častniški zbor je bil šolan v eni od 16 šol za rezervne častnike. Šolanje je trajalo tako dolgo, kot služenje vojaškega roka in se je delilo na dva dela. Prvi del je trajal od štiri do sedem mesecev, drugi del pa se je navezoval na stažiranje v enotah, kjer so rezervni častniki dobili dolžnosti poveljnika desetine za najmanj tri mesece (Stanić 1986).

Struktura vojaškega šolstva JLA je bila razdeljena na tri dele: družbeno-politično izobraževanje in vzgoja (11%), vojaško-strokovno usposabljanje (77%) ter športna vzgoja in druge obveznosti (6%). Najbolj pomemben del vojaškega šolanja je bilo vojaško usposabljanje, ki je imelo izobraževalno in operativno funkcijo. Izobraževalna funkcija je zajemala osvajanje znanja, operativna pa njegovo implikacijo v bojnih razmerah. Usposabljanje v JLA je imelo tudi vzgojno funkcijo, katere namen je bila indoktrinacija vojakov in povečanje števila komunistov v državi. Še posebej so bili močni indoktrinaciji izpostavljeni podoficirji in oficirji, torej starešine. Takšno strukturo je vojaško šolstvo JLA dobilo leta 1964 in je bila v uporabi vse do razpada JLA. (Lončović

in Živaković 1986, 63). Leta 1985 je JLA prešla na enoletno služenje vojaškega roka. Popolnjevala se je štirikrat na leto, vsake tri mesece. S tem načinom naj bi imela zadostno razmerje med novinci, ki so šli skozi usposabljanje in tistimi ki so na usposabljanju že bili. S tem je imela JLA 75% vojakov, ki so že opravili usposabljanje in 25%, ki ga še niso (Lončović in Živaković 1986, 43–72).

Usposabljanje rezervne sestave je temeljilo na principu, da se v roku štirih let celotna sestava JLA prebije skozi en cikel usposabljanja. To je pomenilo, da se je vsako leto na vojaške vaje klicalo $\frac{1}{4}$ rezervistov. V 80. letih se je zaradi gospodarske krize cikel usposabljanja podaljšal na pet let z metodo taborjenja in premičnega taborjenja, ki je trajalo od 6 do 10 dni (Lončović in Živaković 1986, 126–145).

Najbolj zahtevno je bilo usposabljanje starešin in poveljstva. Bilo je predvsem bolj raznovrstno od drugih oblik usposabljanja in je popolnoma indoktriniralo potrebni kader. Prevladovalo je teoretično izobraževanje z raznimi posebnimi praktičnimi oblikami usposabljanja. Najpomembnejše praktično usposabljanje so bile vojaške vaje, ki so temeljile na razdelani strategiji in operativno-taktičnem nivoju, pri čimer so se morali celotna organizacija in vsi sodelujoči odzivati, kot bi se odzivali v vojnih razmerah. Dejansko je šlo za vojaške vaje, ki so temeljile na vojnih razmerah. Vojaške vaje so bile razdeljene na poveljniško-štabne vojne vaje in štabne vojne vaje. Prve so bile najvišja in najzahtevnejša oblika usposabljanja starešin, poveljstva in štaba oboroženih sil ter vpetih civilnih struktur in so se izvajale skupaj s celotnimi poveljstvi, štabi in k štabu priključenimi enotami. Štabne vojaške vaje pa so bile manj zahtevne, v njih pa je sodeloval zgolj del poveljstva ali štaba (Marijan 2008).

Starešine in mlajši častniki so bili vzgajani v duhu JLA. Po končanem 4 ali 8 letnem šolanju, v katerem je bilo veliko pozornosti usmerjene v ideološko indoktrinacijo, so postali vodniki ali poročniki. S 14 ali 18 leti so prihajali v zasebno organizacijo, v kateri je bilo obnašanje določeno z nešteti pravili in napotki. Dodatno so bili omejeni z ideologijo SFRJ in bili vzgajani, da bodo služili sistemu, ki je čvrsto verjel v svoje ideje. Takšen kader pa se je po Titovi smrti soočil s primeri, s katerimi se ni srečeval med šolanjem in na katere ni poznal odgovora (Nikolić 1989, 441–488). Častniški zbor enostavno, zaradi takšne indoktrinacije v tako zaprtemu sistemu, ni hotel ali ni mogel dojeti, kaj se dogaja z Jugoslavijo, hkrati pa se mogoče tudi ni mogel soočiti z vprašanjem,

kaj bo počel, ko nebo več JLA, saj so bili celo svoje življenje vpeti v njene strukture in zato so v njej ostali do njenega bridkega konca.

6 NARODNOSTNA SESTAVA STAREŠINSKEGA ZBORA JLA

Če pogledamo na karakter druge Jugoslavije kot na skupnost enakopravnih narodov in narodnosti, bi predvidevali, da je bila enako zastopana tudi nacionalna sestava JLA, a temu ni bilo tako. Zahtevek za enakopravno zastopanost republik in avtonomnih pokrajin, v pogledu starešinskega kadra in postavljanja častnikov na poveljniške položaje, je bil v JLA sprejet šele z Ustavo SFRJ iz leta 1974. Podpovprečno so bile zastopane tudi manjšine, kar gre delno pripisati diskriminaciji, pa tudi podpovprečni izobrazbi (še posebej to velja za Rome in Albance), jezikovni in kulturni oviri, tradicionalnemu odporu pripadnikov manjšin, nezadostni materialni podpori, pomankanju interesa etničnih manjšin in želje oblasti pri spreminjanju že obstoječih vzorcev (Bebler 1991). Vendar niti pred letom 1974, niti kasneje, ta določba ni bila popolnoma izpeljana v praksi. Delno so jo uporabljali zgolj za slovanske narode. Neenakomerna nacionalna sestava starešinskega zbora, od najvišjega do najnižjega čina, je bil en problem več, s katerim se je soočala JLA v zadnjem desetletju svojega obstoja. Določilo iz leta 1974 je doživelo še najmanj odstopanj leta 1991 v generalski sestavi, največ odstopanja pa je bilo v častniški in podčastniški sestavi, kjer so prevladovali Srbi in Črnogorci ter nacionalno mešani Jugoslovani, ki so govorili srbsko. V današnjem času se ta pojav razlaga kot postopna planska srbizacija JLA in se večinoma pojavlja v nesrbskih delih bivše Jugoslavije (Ogorec 2001, 147). Vendar pa srbizacija JLA ni vprašljiva, vprašanje pa je, ali je bil ta proces planiran ter ali pa je bilo novačenje starešin nenačrtovano.

Srbska baza za novačenje je bila seveda širša od hrvaške, slovenske in drugih, kar je nekako vojna zapuščina JA, oziroma NOBA-a. Po vojni je JA odprla vrata častniškemu zboru bivše Kraljeve vojske Jugoslavije, ki je bil tudi večinoma srbski. Zato je možno, da so dolga leta rabili, da se je nacionalna sestava starešinskega zbora uskladila z delom posamičnega naroda in narodnosti, saj so se vojaške gimnazije odprle šele v začetku 1970ih. Prav tako se tudi Slovenci in Hrvati niso pretirano navdušeno odzivali na vojaški poklic. To je mogoče pripisati temu, da sta bili ti dve republiki nekoliko bolj razviti od preostalega dela Jugoslavije in so se razvita okolja slabše odzivale na vojaško službo, kot

manj razvita (Srbija), v katerih je bila vojaška služba tradicionalno gledano služba, na katero si lahko zelo ponosen (Marijan 2001, 64).

Konec leta 1945 so v nacionalni sestavi starešinskega kadra Jugoslovanske armade dominirali Srbi z 50,97% (del skupnega prebivalstva je bil 42,27%), sledili so Hrvati z 22,72% (29,69%), Slovenci z 9,71% (8,58%), Makedonci 3,58 % (5,01 %), Črnogorci 9,20 % (2 %), muslimani 1,88 % (11,45 %) in ostali 1,94 % (1 %) (Nikolić 1989, 37–39). Po 2. svetovni vojni je začel rasti del starešinske sestave Srbov in Črnogorcev, majhen upad pa so doživeli Hrvati, Slovenci in Makedonci, kar je imelo po interni raziskavi JLA svoj izvor v nesorazmernem razvijanju NOB-a v različnih delih Jugoslavije. To je pomenilo, da so se v 2. svetovni vojni najbolj angažirali Srbi, predvsem tisti iz BIH (Bosanska krajina) in Hrvaške (Kordun, Banija, Lika), kar pa se je kasneje zmanjšalo.

Pri pregledu stanja iz leta 1971 do leta 1985 vidimo, da se je delež starešin Hrvatov zmanjšal iz 13,45% na 12,51%, delež Slovencev pa iz 3,73% na 2,64%. V primerjavi z odstotkom prebivalstva lahko rečemo, da je Hrvatov primanjkovalo za 1/3 in Slovencev za skoraj polovico (Nikolić 1989, 208–209).

V 80. letih, še posebej po Titovi smrti je, nesorazmerje v nacionalni sestavi še naprej raslo, predvsem v korist Srbije. Srbi so začeli prihajati tudi na najvišja poveljniška mesta v JLA. Leta 1970 je generalski zbor sestavljalo 0,49% stalnih pripadnikov oboroženih sil. Od tega je bilo Črnogorcev 19,3%, Hrvatov 21,0%, Makedoncev 3,9%, Slovencev 6,5%, Srbov 46,4%, in ostalih 2,8%. Po republiškem poreklu je prihajalo iz BIH 17,56%, iz Črne gore 17,20%, iz Hrvaške 39,07%, iz Makedonije 4,66%, iz Slovenije 6,09% in iz Srbije 13,98%, od tega 10,76% iz ožje Srbije, 0,34% iz Kosova in 2,88% generalov iz Vojvodine (Nikolić 1989, 211–212).

Samo 15 let kasneje, leta 1985, je generalski zbor sestavljalo 0,29% od skupnega števila zaposlenih pripadnikov oboroženih sil. Črnogorcev je bilo 11,1%, Hrvatov 19%, Makedoncev 4,9%, Slovencev 10,4%, Srbov 46,5%, muslimanov 2,8%, Albancev 1,4% in Jugoslovanov 4,9%. Po posameznih republikah je prihajalo iz BIH 15,28%, iz Črne Gore 11,11%, iz Hrvaške 30,56%, iz Makedonije 3,47%, iz Slovenije 9,72% in iz Srbije 28,47%, od tega 18,06% iz Srbije, 5,56% iz Kosova in 4,86% generalov iz Vojvodine (Nikolić 1989, 335–336). V primerjavi z letom 1970 je zmanjšano število generalov iz Hrvaške in Črne Gore, povečal pa se je delež Slovencev, Makedoncev, muslimanov, Albancev in Jugoslovanov. Srbi pa so ostali na istem nivoju. V teritorialnem smislu se je

zmanjšalo število generalov iz Hrvaške, povečal pa se je delež generalov iz Slovenije in Srbije z obema pokrajinama. Generalski čin sam po sebi sicer ni bil pokazatelj najvišje poveljniške strukture, saj je veliko število dolžnosti v Zveznem sekretariatu za ljudsko obrambo zahtevalo generalski čin. Kot pokazatelj nacionalnega nesorazmerja je bolj primerno primerjati poveljnike bataljonov in poveljnike divizij. Tu so prevladovali večinoma Srbi, zgolj v Vojni mornarici je bil del Srbov nizek. Teh je bilo največ tudi v Varnostni službi, kar priča telefonski imenik Uprave varnosti Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo (Marijan 2006).

Čeprav admiral Branko Mamula navaja, da je bila nacionalna sestava narodov in narodnosti dobro zastopana, pa je ravno v njegovem ministrskem mandatu nacionalno nesorazmerje na poveljniških mestih naraslo (Mamula 2000, 227). Nesorazmerja ni bilo zgolj na mestih poveljnikov armad in njim podobnih strateško-operativnih položajih, kjer je bilo v nekaterem obdobju celo največ Hrvatov. Kot primer lahko navedem, da so bili poveljniki strateških območij general Aleksandar Spirkovski, poveljnik 1. vojaške oblasti, general Konrad Kolšek 5. vojaške oblasti in admiral Mile Kandič v Vojaško-pomorski oblasti. Ta nova postavitvev na nižjih strateških položajih je bila bolj nacionalno reprezentativna. Na začetku so bili štirje Hrvati in en Srb, potem pa dva Srba, en Hrvat, Slovenec in Makedonec. Na operativnem položaju v 5. vojaški oblasti so bili poveljniki treh od štirih korpusov Srbi in enega pa Slovenec. V treh zahodnih republikah Jugoslavije v obdobju od 1990 do 1991 Hrvat ni poveljeval nobenemu od 9 korpusov, dvema sta poveljevala Slovenca, vsem ostalim pa so poveljevali Srbi (Marijan 2008).

Admiral flote Branko Mamula je predal svoje dolžnosti generalpolkovniku Veljku Kadrijeviću maja 1988. Ta je bil admiralov osebni izbor. Za časa njegovega delovanja kot Zveznega sekretarja za ljudsko obrambo se je začela še večja dominacija Srbov. Je pa bil kot kažejo določeni viri izbor Kadrijevića za to mesto malce nenavaden. Njegovi predhodniki generali (Ivan Gošnjak, Nikola Ljubičić in admiral Branko Mamula) so bili vsi, preden so postali Zvezni sekretarji, na dolžnosti poveljnika strateško-operativne formacije, armade ali Vojaško-pomorske oblasti. On pa je v svoji dotedanji karieri poveljeval zgolj diviziji, kar je po tedanji terminologiji JLA pomenilo poveljstvo nad najvišjo taktično enoto, to pa je bilo premalo za dolžnosti prvega generala JLA. (Marijan 2008, 68). Zanimiv je bil tudi izbor generalpodpolkovnika Blagoja Adžića za načelnika Generalštaba. Ta je do tedaj poveljeval zgolj korpusu, ki je imel v JLA status operativne enote. Upokojeni general Marijan Kranjc je za Adžića trdil, da je sposoben zgolj za risanje

zemljevidov (Kranjc 1989, 329). Vendar pa je bila verjetnost, da namesto njih na ta mesta pride kdo drug ali ideološko-politično drugače usmerjen, v tistem času skoraj nemogoča. Oba sta bila namreč Srba in zato naravna zaveznika srbskega vodstva na velikosrbski osnovi (Hadžić 2004, 14)

Lahko zaključimo, da je bila večina častniškega zbora JLA Srbov, še posebej po letu 1985. V letih, ko je Milošević prišel na oblast Zveze komunistov Srbije, so 60% častniškega zbora predstavljali Srbi. K takšnemu nesorazmerju je pripomoglo tudi dejstvo, da se je večina pripadnikov partizanske generacije na vodilnih položajih JLA upokojila. Ta generacija je bila veliko bolj večnacionalna in jugoslovansko usmerjena. V njej so bili celo štirje generali polkovniki muslimani. Dizdarević pa pravi, da ta nova generacija aktivnih generalov JLA ni sodelovala v večnacionalnem partizanskem gibanju in zato niso imeli tako močne Jugoslovanske zavesti (Dizdarević 1999, 414). Bolj kot so se približevala 90. leta, bolj so Slovenci in Hrvati izstopali iz vojske, kar je naredilo JLA le še bolj srbsko. Kot pravi Bebler: »Ta premik pa vsaj odpravlja hipokrizijo "jugoslovanstva", tej v temelju vedno srbski vojski.« (Bebler 1991).

7 ZADNJE DESETLETJE JLA

7.1 VLOGA TITOVE SMRTI NA JLA

Stalna kriza je bila usoda Jugoslavije. Bila je zelo raznolika, od mednarodne krize leta 1945, do notranje krize v 1980 letih. Kakor je Jugoslavija delovala gospodarsko na planski ekonomiji, tako je delovala tudi v ostalih delih družbe. Proti koncu 80. let pa se plansko gospodarstvo ni moglo več obdržati.

A vse do svoje smrti je vse krizne vrhunce reševal Tito s svojo avtoriteto in karizmo in s tem tudi dolga leta zagotavljal nedotakljivo legitimnost JLA. Bil je predsednik Jugoslavije, predsednik ZKJ in vrhovni poveljnik oboroženih sil SFRJ. S političnega prizorišča je izginil s svojo smrtjo leta 1980, po polnih 35 letih vladanja. Titova smrt je bila konec nekega obdobja in začetek konca socialistične Jugoslavije. Kot voditelj KPJ, je Tito največ pripomogel k nastanku Jugoslavije in je bil tudi najvažnejši člen jugoslovanske kohezivnosti (Goldstein 2002, 315–332).

Po mišljenju nekaterih zahodnih političnih teoretikov je bila po Titovi smrti Jugoslavija kot »ladja brez kapitana« (Ramet 2005, 28). Z namenom preprečitve vzpona novega

avtokratičnega voditelja, so oblast porazdelili na način kolektivnega predsedovanja SFRJ, na osnovi politične in nacionalne delitve. Razpad Jugoslavije se ni mogel zaustaviti zaradi nenehnega poizkušanja Srbije, da prevzeme vodilno vlogo v federaciji. Ostale republike so v tem videle poizkus vračanja na pota prve Jugoslavije (Ćosić 1999, 179). K razpadu SFRJ je na nek način pripomogla tudi Slovenija z odcepitvijo. Tretji razlog za razpad Jugoslavije pa je bila JLA. Skozi vsa leta je nekako uničevala sama sebe in državo, kot najdražji in najbolj kontroverzni del državnega aparata (Marijan 2008, 71).

Titova smrt JLA ni pustila samo brez vrhovnega poveljnika in partijskega mogotca, povzročila je tudi politično, ideološko, doktrinarno in celo profesionalno zmedo, hkrati pa je odprla vrata proti osamosvojitvi in preobrazbi JLA v političnega igralca, za kar je bilo v njenem najožjem vrhu več kot preveč ambicij. Prav Tito je s svojim odnosom do JLA omogočil njeno lagodno preobrazbo do politične sile v državi. Sam je že zdavnaj postavil pravila igre v Jugoslaviji. V teh pravilih je JLA bila njegovo osebno področje in nihče se ni smel vanjo vtikati (Marijan 2006). Tito je bil edina oseba v Jugoslaviji, ki jo je vojska resnično ubogala, medtem ko je predsedstvo SFRJ po njegovi smrti, po besedah nekaterih generalov, v vojaški vrh prinašalo samo zmedo in nasprotja. Od tu naprej se je vojska razvijala sama, kot popolnoma avtonomen sistem znotraj države.

7.2 ISKANJE NOVE AVTORITETE

Po Titovi smrti je JLA začela počasi prihajati na politično prizorišče Jugoslavije. Ker so bile republike in pokrajine preveč okupirane s svojimi interesi, je to omogočilo JLA hitro in učinkovito preobrazbo v samostojen politični člen v državi. Problemi pa so se pojavili zaradi podobnih političnih stališč JLA in Srbije, pa čeprav je uprava Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo (ZSLO) trdila, da je JLA vsejugoslovansko politično usmerjena in da se ne navezuje na noben regionalni ali republiški program (Marijan 2006).

Kot nekakšna sedma republika, je JLA do sredine leta 1983 nenehno opozarjala na krizo, v kateri se je znašla država in predlagala vedno nove spremembe za izhod iz krize. Želela je ponovno vrnitev čvrste roke na oblast in spremembo obrambnega sistema. Te spremembe sem opisal že prej v poglavju razvoja JA in JLA. Nekateri njeni predlogi so bili tudi sprejeti po tedaj ustaljenem partijskem načinu, mimo ustave in zakonov. Temu gre pripisati dobre odnose med JLA in ZKJ, katere je povezal strah pred nacionalizmom

in zahtevo po avtonomiji med Kosovsko krizo 1981. Čeprav so bili nekateri njeni predlogi sprejeti, pa to JLA ni bilo dovolj, zato se je v 80. letih nenehno borila za ustavne spremembe. Hotela je namreč močnejšo centralizirano državo. S to bi namreč JLA kot federalna armada na legalen način lahko izvajala svoje obveznosti: obrambo integritete in ustavne ureditve. S tem se je znašla na isti strani kot Srbija, ki se je ukvarjala z vključitvijo avtonomnih pokrajin v republiko (Mamula 2000, 97).

Vezi med JLA in Zvezo komunistov Srbije (ZKS), kasneje Socialistične partije Srbije (SPS), so se pravzaprav spletle že takoj po Titovi smrti. Skupne točke pa sta našli po vzponu Slobodana Miloševića na čelo ZKS. Ti dve organizaciji sta se prepletali, kar se je še posebej videlo na primeru generala Nikole Ljubičića, ki je bil človek številka dve v Jugoslaviji za časa Tita. Ljubičić je bil od leta 1967 do leta 1982 na položaju Zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, sočasno pa tudi predsednik predsedstva Socialistične republike Srbije, od leta 1982 do 1984 je bil predsednik predsedstva SFRJ, od leta 1984 do 1989 pa še član predsedstva SFRJ. Po Mamulinem mišljenju naj bi bil ravno Ljubičić odgovoren za dogovarjanje in usklajevanje vodstev JLA in ZKS, odigral pa je tudi ključno vlogo pri Miloševićeve prevzemu vodstva ZKS leta 1987. Podoben je bil tudi primer general-polkovnika Gračanina, načelnika generalštaba med leti 1982 in 1985, ki je bil prav tako predsednik predsedstva Srbije od leta 1987 do 1989, jugoslovanski minister notranjih zadev med letoma 1989 in 1992 in tudi član SPS. Omeniti velja tudi generala Aleksandra Janiča, poveljnika Niškega garnizona in predsednika partizanskega veteranskega združenja Srbije. Po mnenju Mamule so bili ravno ti trije največji podporniki Miloševića na vojaški položajih v letu 1987 (Mamula 2000, 112–117). Leta 1988 sta v vojaškem vrhu nastali dve frakciji, in sicer jugoslovansko usmerjeni Golobi ter srbsko-črnogorsko usmerjeni Jastrebi. Prevladali so slednji in s tem je Srbija dokončno dobila JLA pod svoje okrilje (Kranjc 1998, 98). Leta 1989 je tudi sam Kadrijević, takratni Zvezni sekretar za ljudsko obrambo, predlagal Miloševića za predsednika Zveznega izvršilnega sveta.

Lahko bi rekli, da je JLA po izgubi svojega vrhovnega poveljnika in voditelja Tita v skupni državi Jugoslaviji novo avtoriteto iskala pri srbskemu in črnogorskemu narodu ter v njihovih političnih skupnostih oz. političnih ciljih.

7.3 ZADNJI DNEVI JLA

Leta 1990 je sam Zvezni sekretar za ljudsko obrambo Veljko Kadrijević, kot pravi Jović, dal piko na i približevanju JLA Srbiji, s tem ko je obljubil, da bo branil Jugoslavijo za vsako ceno, da mora biti ta čvrsta zvezna država, sprejel pa bo tudi tržno gospodarstvo, obsojal je dogmatizem in tako v vseh pogledih izenačil svoje mnenje z mnenjem Srbije (Jović 1995, 45). Leta 1990 so se skladno s tem zamenjali tudi cilji JLA, ki so se po novem glasili: »Kot prvo je potrebno obraniti pravico narodov, ki želijo živeti v skupni državi Jugoslaviji in kot drugo je potrebno omogočiti miren razhod s tistimi jugoslovanskimi narodi, ki ne želijo več živeti v Jugoslaviji« (Kadrijević 1993, 110). Da pa bi lahko JLA izvedla to politiko obrambe Jugoslavije, je moralo poveljstvo JLA ignorirati zvezne institucije in ustavne procedure ter se še tesneje povezati z vodstvom Srbije. Poznano je tudi, da so nekateri višji častniki prejeli ukaze od Jovića, predsednika predsedstva SR Srbije, in se niso zmenili za ukaze članov iz Hrvaške in Slovenije. Tu lahko navedem dogodek, ki se je zgodil v Pakracu. Namreč 1. marca 1991 so policisti Srbi v sodelovanju s srbskim prebivalstvom razorožili svoje kolege Hrvate, ter s stavbe policije odstranili hrvaško zastavo in izobesili srbsko. Naslednji dan so enote hrvaške policije vzpostavile prvotno stanje, uporniki pa so se razbežali. Nato je predsednik predsedstva Jović sam odobril uporabo vojske za umiritev zadev v Pakracu. Pri tem Jović omenja, da sta se Janez Drnovšek in Vasil Tupurkovski nekaj razburjala, ampak je bila odločitev vseeno sprejeta. Takrat se je JLA prvič postavila med sprti strani, z namenom preprečevanja nadaljnjih mednacionalnih spopadov. Vendar pa je bila to samo uradna izjava (Špeglj 2001, 185). Saj se je JLA odzvala na pobudo Srbov in tudi kasnejši dogodki so pokazali, da stoji JLA za srbskim prebivalstvom. General Adžić je v tem času označil tudi vse nesrbske člane Vrhovnega poveljstva za sovražnike. Kot pravi v svojih spominih: »Izdaja je obstajala, ampak v Predsedstvu SFRJ – znane so nam oblike obnašanja Stipeta Mesića, Vasilija Tupurkovskega, Bogića Begovića in Janeza Drnovška. To so čisti in ortodoksni izdajalci, tuji plačanci in vohuni.« (Haore 2015). Kadrijević je januarja 1991 seznanil Jovića s planom JLA za reševanje krize. Kadrijević je sklepal, da so Srbija, Črna Gora, JLA in srbske stranke v BIH in na Hrvaškem za Jugoslavijo, Slovenija in Hrvaška sta proti njej, med tem ko sta Makedonija in BIH neopredeljeni, vendar bližje konceptu Slovenije in Hrvaške (Jović 1995, 276). Iz tega je razvidno, da je JLA za svojega legitimnega poveljnika sprejemala zgolj člane predsedstva Srbije in Črne Gore, medtem ko je bila njena podpora zveznim institucijam odvisna od sprejetja

njihovega programa za Jugoslavijo (Jović 1995, 281). Po vsem sodeč je bil najbolj odgovoren za transformacijo JLA iz jugoslovanske v velikosrbsko armado Veljko Kadijević, ki je JLA podredil velikosrbskemu konceptu. Ni pa res, da je cel častniški zbor mislil tako. Veliko višjih častnikov ni bilo zadovoljnih s Kadijevićevim sprejemom velikosrbske politike (Dizdarević 1999, 419–420). Tudi Mamula pravi, da je bil Milošević ista nevarnost za stabilnost Jugoslavije kot slovensko vodstvo. Veliko častnikov je čutilo tudi večji odpor proti Miloševiću, kakor proti republiškim vodstvom (Mamula 2000, 117–119). JLA naj bi bila torej izdana s strani svojega poveljniškega vrha in pod pretvezo obrambe Jugoslavije predana v roke Srbiji. Kadijević je podlegel na oko močnejšemu Miloševiću in prebujenemu srbskemu nacionalizmu.

Zadnji poizkus rešitve JLA in skupne države bi bil lahko samo še vojaški udar v marcu leta 1991, ki ga je pripravljala vojaški vrh, vendar ga kasneje ni izvedel in s tem se je JLA dokončno postavila na srbsko stran. Mamula navaja, da je z neizvršitvijo vojaškega udara, vojaški vrh dovolil, da nacionalistične vodje in separatistično obnašanje dveh zahodnih republik porinejo JLA v roke velikosrbskega nacionalizma, ki je izkoristil JLA v mednarodni vojni (Mamula 2000, 9).

S porazom v Sloveniji so se namreč končali še zadnji napor JLA za ohranitev Jugoslavije, začela pa se je priprava na vojno v drugih republikah. S tem so se še zadnjič spremenili njeni cilji, in sicer: 1. obramba srbskega naroda na Hrvaškem in njegovega nacionalnega interesa, 2. umik garnizij JLA iz Hrvaške, 3. popolna kontrola BIH s končnim ciljem obraniti srbski narod in njegove nacionalne pravice, ko to postane aktualno, 4. narediti in obraniti novo jugoslovansko državo in jugoslovanske narode, ki to želijo, še posebej srbskega in črnogorskega (Kadijević 1993, 93). S tem je bilo tudi odkrito priznано, da se je JLA leta 1991 postavila v bran srbskim nacionalnim ciljem, namesto jugoslovanskim. Preobrazba je bila izvedena v 3 korakih, in sicer:

- Odhod glavnih sil JLA in transporta večjega dela opreme, vojne industrije in specializirane delovne sile iz Slovenije, Hrvaške, BIH in Makedonije na ozemlje Srbije in Črne gore;
- Uporaba manjšega dela sil JLA, z manjšo količino vojaške opreme, oborožitve in vojne industrije za formiranje paravojaških srbskih enot na območjih, ki so bila pod nadzorom srbskih upornikov v Hrvaški in BIH;

- Združitev enot JLA, ki so se že nahajale na območju Srbije in Črne gore, z enotami JLA, prispelimi iz drugih delov Jugoslavije v novo vojsko ZR Jugoslavije (Ogorec 2001, 121).

JLA je hitro postala sila, ki je podprla Miloševićev režim in njegove vojaške cilje na Hrvaškem, v BIH in kasneje na Kosovu. Po premirju in umiku JLA iz Hrvaške v začetku leta 1992, pod okriljem Vanceovega načrta, je sledila še zadnja transformacija (Cigar 1993, 326–327). Z ukinitvijo SLO in DS se je ukinila tudi dvokomponentna sestava sil, ki je bila sestavljena iz JLA in TO. TO Srbije in Črne gore je bila razpuščena. Sledila pa je tudi reorganizacija v vseh strukturnih elementih. Ponovno so se uvedle armade, kot najvišje operativne formacije oboroženih sil, reorganiziralo se je vojaško letalstvo in protizračna obramba, vojna mornarica, šolski sistem, obveščevalna služba in varnostna služba, vojaška industrija in logistika (Ogorec 2001, 121). Tej transformaciji so sledile velike čistke kadra. Najprej so bili v juliju in avgustu odstranjeni še zadnji nesrbski častniki, ki še niso zapustili armade. V začetku leta 1992 pa je bilo odstranjeno tudi še zadnje nekoliko bolj jugoslovansko usmerjeno vodstvo, vključno s Kadijevićem, ki je odstopil s položaja po sestrelitvi helikopterja Evropske skupnosti s strani JLA nad Hrvaško januarja 1992 (Bieber 2008). To je pomenilo tudi formalen konec JLA kot politične sile, neodvisne od vodstva Srbije. Decembra 1991, po podpisu Ženevskega sporazuma, je Miloševićev režim začel postavljati temelje vojske bosanskih Srbov, da bi vojno prenesel na ozemlje BIH. To je pomenilo združevanje Srbov v BIH, kot tudi Srbov in Črnogorcev skoncentriranih v Srbiji in Črni gori pod JLA (Hoare 2004, 34–36). Srbija in Črna gora sta se 27. aprila 1992 formalno združili v Zvezno Republiko Jugoslavijo (ZRJ). Vsi še ostali pripadniki JLA iz Srbije in Črne gore so bili formalno umaknjeni iz ozemlja BIH in Hrvaške. Sedaj že z izkušnjami iz vojne, je bila JLA formalno razdeljena na Vojsko Republike Srbske (vojska bosanskih Srbov) in Vojsko Jugoslavije. S tem je Vojska Jugoslavije postala formalno vojska ZRJ (Lovšin 2004, 88).

Marinko Ogorec v svoji knjigi *Vojna sila bivše Jugoslavije* navaja, da je proces formiranja oboroženih sil zelo kompleksen proces, katerega ni lahko in hitro zaključiti. Proces preobrazbe JLA v Srbsko vojsko tako ne bi mogel biti realiziran v tako kratkem času (1987 – 1992), brez predhodnih dolgoletnih obdobj prikrita srbizacije, večjega dela častniškega zbora (Ogorec 2001, 122).

8 VLOGA JLA V 80. LETIH – IZGUBA LEGITIMNOSTI

JLA je bila že konec 80. let 20. stol. močno spolitizirana, svoj položaj na političnem prizorišču pa je legitimirala na partijskem tipu civilno vojaških odnosov. Zanj je značilna prevlada civilno politične organizacije, v Jugoslaviji Zveze komunistov, ki je imela civilni in politični nadzor nad JLA. A Zveza komunistov in hkrati njen nadzor nad vojsko sta bila vse šibkejša, zato se je vojaška elita začela tudi sama vse bolj vključevati v politiko in s tem nadomeščati vlogo civilno politične oblasti. Vojska se tako, za spremembo od 70. let, ni vključevala samo v vojaško obrambne zadeve, pač pa tudi na druge politične teme, popolnoma nepovezane z vojsko in obrambo. Svojo željo po političnem vključevanju je dokazala z ustanovitvijo stranke Zveza komunistov-Gibanje za Jugoslavijo, ki jo je ustanovila po razpadu Zveze komunistov Jugoslavije leta 1990. A ker vojska ni niti nacionalno, niti socialno predstavljala jugoslovanskega ljudstva, izgubila pa je tudi nadnacionalni značaj, je bila njena politična legitimnost močno pod vprašajem (Jelušič 1997, 140–148).

Kot posledica izgubljanja legitimnosti ter konca hladne vojne, ki je privedel do novih razmer na tem prostoru, ki se jim JLA ni znala prilagoditi, se je le ta vse bolj posvečala svoji notranje policijski vlogi ter se sčasoma iz ljudske vojske spremenila v notranje varnostne sile. Posledično se je JLA vse bolj zapirala pred javnostjo, kar je tipična značilnost režimov, ki se pripravljajo na državni udar. A za razliko od le teh, so generali JLA že bili del politike in zato državni udar ni bil potreben. Zaradi vsega omenjenega je vojska v republikah veljala za dodatno sedmo in najbolj osovraženo republiko. Tudi znotraj vojske se je med častniki pojavila moralna kriza, med ljudstvom pa protivojaško usmerjena čustva, ki so vodila v izgubo legitimnosti JLA. Predvsem mlajše generacije razvitejših delov Jugoslavije so zahtevale popolno izključitev vojske iz politike. V Sloveniji, kjer so bile močne težnje po večstrankarskem in demokratičnem političnem sistemu, so bile zahteve po depolitizaciji ter prevladi parlamenta nad vojsko najmočnejše (Jelušič 1997, 136–148).

Z namenom preprečiti uvedbo demokracije v republikah je JLA dosegla vrhunec svojega političnega delovanja. Z neposrednim notranje vojaškim posredovanjem, z namenom stabilizacije razmer in varovanja lastne ustavne ureditve, se je dokončno spremenila v represivno policijsko silo (Jelušič 1997, 136). 20. maja 1987 je Predsedništvo SFRJ sprejelo pravilnik Strategija Splošne ljudske obrambe in Družbene samozaščite SFRJ, s

čimer je bila omogočena preobrazba JLA iz oborožene sile v službi domovine, ki brani teritorialno integriteto in suverenost skupnosti narodov v eni državi, v vojsko, ki služi oligarhnemu sistemu oblasti kakor pravi Ogorec (Ogorec 2001, 119).

Pri tem se je JLA povezala z najbolj konservativnim delom jugoslovanske politike ter se podredila interesom srbsko-črnogorske politike. (Jelušič 1997, 136). Sprejem omenjene strategije je pospešil proces odtujitve JLA od družbe, ki se je soočala z veliko krizo, sestava častniškega zbora pa je v takšni, od družbe odtujeni oboroženi sili, omogočila nastajanje velikosrbskih idej in prebujanja srbskega šovinizma. Vsa ta nasprotja v jugoslovanski družbi, ki so preobrazila JLA v velikosrbsko oboroženo silo, so se pojavila v obliki razpada SFRJ in izbruhnila v vojno na področju bivše Jugoslavije (Ogorec 2001, 120). Kljub popolni neskladnosti z dejanskim stanjem, je JLA samo sebe predstavljala kot še edini povezujoč dejavnik v Jugoslaviji, ter tako še dodatno destabilizirala civilno-vojaške odnose ter še pospešila razpad SFRJ (Jelušič 1997, 136). Najboljši dokaz temu pa je umik JLA iz Slovenije. S to potezo je vojaško vodstvo tudi mednarodni javnosti dalo vedeti, da Jugoslavije ni več mogoče ohraniti, saj je od nje odnehala tudi JLA (Hadžić 2004, 132–133).

9 JLA IN SLOVENIJA

9.1 ODNOSI MED SLOVENIJO IN JLA V ZADNJIH DESETLETJIH NJENEGA OBSTOJA

Odnosi med Slovenijo in JLA niso bili ravno dobri. Latenten spor med njima je trajal od ukinitve slovenskih partizanskih odredov, dokončno pa je izbruhnil v 80. letih.

Leta 1987 je časopis Nova revija objavil posebno številko posvečeno slovenskemu nacionalnemu programu. Temeljna ideja tega je bila neodvisnost Slovenije, saj le ta ni več verjela v modernizacijo Jugoslavije. Slovenci za nastanek takšnega položaja niso videli krivca v drugih jugoslovanskih narodih, kakor Srbi, temveč v sistemu samemu. Najbolj pomemben del slovenske pomladi, kot pogosto pravimo slovenskemu nacionalnemu gibanju, je bil spor z JLA. Tega so zaznamovali napadi slovenskih intelektualcev na JLA, še posebej preko tednika Mladina in časopisa Nova revija, prav tako pa tudi nekaterih drugih intelektualnih združenj, kot so Sociološko združenje in Društvo slovenskih pisateljev. V svojih spisih so odprto kritizirali vojsko in ZKJ, kar je

bilo do tedaj nedojemljivo (Marijan 2008, 97). Kritike so se nanašale na vlogo JLA v družbi, njen vsejugoslovanski karakter, organizacijo in strateški razvoj. Zahtevali so tudi zmanjšanje dohodka JLA, saj naj bi bila ta »krvoses našega delavskega razreda«, pod vprašaj pa se je postavljala tudi njena bojna pripravljenost (Repe 2002, 205). Spor je vrhunec dosegel s serijo napadov na zveznega sekretarja za ljudsko obrambo Branka Mamulo, ker naj bi ta izkoristil svoj takratni položaj. Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo je ocenil, da gre za specialno vojno in kontrarevolucionarni upor, na kar je spor leta 1988 prišel vse do predsedstva SFRJ. To je potrdilo stališče JLA, da mora Slovenija javno obtožiti in izpodbijati omenjene napade. Ljubljanska armada je tako povečala svoje sile v pripravljenosti z izjavo, da se obstanek države postavlja pod vprašaj. Temu so sledili še napadi Mladine, ki je obtožila JLA, da pripravlja vojaški udar, vrhunec pa je bil članek »Noč dolgih nožev«. Novinarji Mladine Janez Janša, David Tasić in zastavnik JLA Ivan Borštner so bili 31. maja 1988 zaprti zaradi izdaje vojaške tajnosti in posedovanja strogo zaupnega dokumenta Poveljstva Ljubljanske armade. Pred vojaškim sodiščem je bilo, poleg naštetih treh, sojeno tudi Franciju Zavrlu, uredniku Mladine. Kazenski postopek, imenovan tudi "proces proti četverici", je v Sloveniji pripeljal do množičnih protestov proti JLA, imel pa je tudi katastrofalne posledice za njen ugled v Sloveniji (Marijan 2008, 97–101).

Napetosti med Slovenijo in JLA so se nadaljevale že naslednjega leta, ko je Miloševićeva vlada v Srbiji leta 1989 ukinila vojvodinsko in kosovsko avtonomijo z namenom ponovno centralizirati Jugoslavijo. Vendar pa se je slovensko vodstvo temu uprlo in solidarno stopilo skupaj s kosovskimi Albanci ter septembra istega leta sprejelo ustavne spremembe, s katerimi je Slovenija dobila suverenost v okviru Jugoslavije (Silber in Little, 1996, 65–73).

JLA pa se je v spor s Slovenijo zapletla tudi zaradi poizkusa, da si podredi njeno TO. Boj za TO so Slovenci začeli takoj po večstrankarskih volitvah. 17. maja je JLA dobila ukaz, da zapleni vse orožje TO v Sloveniji in na Hrvaškem. Tega dne so v Sloveniji izpeljali zamenjavo republiške vlade in že 19. maja je bila v občine poslana zaupna brzozavka, s katero se je zaustavila oddaja orožja, ki se je obdržalo v 12 občinskih štabih TO, del pa tudi v 30. razvojni skupini oziroma zaščitni brigadi (Janša 1992, 48).

Zaradi nacionalne homogenosti in nekaj let zaostrenih odnosov je med starešinskim kadrom TO Slovenije prevladalo mišljenje, da je JLA nevarna za Slovenijo. Posledično

so reorganizirali občinske štabe TO. Prepreko pa je predstavljal Republiški štab TO in poveljnik le tega Ivan Hočevar, ki ni želel odstopiti z mesta poveljnika. Z odločitvijo republiške vlade je bilo. 6. septembra 1990 prekinjeno financiranje republiškega štaba TO. Zahteva slovenske vlade, da se vrne orožje slovenski TO, je bila pogoj za ponovno financiranje. JLA temu ni ustregla, nase prevzela financiranje štaba in obsodila Slovenijo, da se grobo meša v sistem poveljevanja oboroženih sil. Ker republiški štab ni želel sodelovati s slovenskim vodstvom, so Slovenci ustanovili nov štab TO z novim poveljnikom Janezom Slaparjem (Lovšin 2001, 39).

Slovenija in JLA sta spor gojili tudi glede naborništva. Leta 1989 je v JLA služilo 15.600 nabornikov, od tega jih je 2445 (15,6%) vojaški rok služilo v 5. vojaškem območju, od tega 965 (6,2%) v Sloveniji in 1480 (9,4) na Hrvaškem. Še pred zmago opozicije na volitvah je bila sprememba zvezne naborniške politike visoko na seznamu želja slovenskega vodstva. Proti koncu 80. let so se nenehno pojavljale zahteve, da naj slovenski fantje služijo vojsko doma v Sloveniji. Za JLA je bilo to nesprejemljivo. Po pravilu so namreč vojaki vojaški rok služili izven svoje republike ali pokrajine. Dovoljeno je bilo, da zgolj 15 % vojakov služi vojaški rok v svoji republiki. Težnje Slovenije po spremembi naborniškega sistema so se še bolj okrepile po zaostitvi odnosov na Kosovu, vendar so bile vse njene prošnje zavrnjene češ, da bi to zrušilo karakter JLA kot skupne vojske vseh narodov in narodnosti ter da bi prišlo do nastajanja nacionalnih enot in vojnih organizacij (Marijan 2008, 188). Ker Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo ni upošteval želje Slovencev, se je Slovenija obrnila na Skupščino SFRJ ter v juliju 1990 od Predsedstva SFRJ zahtevala, da naj spremeni naborniški sistem tako, da bo lahko septembrska generacija že služila vojaški rok doma. S pogajanjem so dosegli zgolj 20% zastopanost Slovencev, ki bi služili v 5. vojaškem območju. Septembra je tako, po sklepu slovenskega vodstva, odšlo na služenje vojaškega roka zgolj toliko nabornikov, kolikor jih je lahko služilo v 5. vojaškem območju (Lovšin 2004, 35). Veliko prelomnico je pomenilo tudi oblikovanje učnih centrov na Igu in Pekrah v okviru TO. V tem času so v Sloveniji in na Hrvaškem potekale tudi že priprave za izvedbo osamosvojitve in morebitne intervencije JLA (Repe 2002, 249). Slovenci so 23. decembra izpeljali plebiscit, napetosti med sprtima stranema so se vse bolj stopnjevale, pogajanja o naborništvu pa se niso premaknila z mrtve točke niti spomladi 1991. Marca je tako v JLA prišlo zelo malo vojakov in še to zgolj prostovoljci. Na sestanku s slovenskimi oblastmi v Beogradu 4. aprila je JLA ostro nastopila. Zahtevala je popolnitev svojih vrst

po predpisih, tudi s silo. Kot pravi Janez Janša, je bila največja korist tega sestanka ta, da so takrat padle v vodo vse iluzije o morebitnem dogovoru z JLA. (Janša 1992, 59–60). 15. maja 1991 je pričela z usposabljanjem na Igu in Pekrah prva generacija usposabljanja nabornikov v slovenski TO. Generalštab JLA je to ostro obsodil in od slovenskih oblasti zahteval izročitev evidenc o vojnih obveznikih, prekinitve usposabljanja in napotitev nabornikov na služenje vojaškega roka v JLA.

Dogodki, ki so sledili so bili nekakšen uvod v oboroženi spopad v Sloveniji. 23. maja so v bližini učnega centra Pekre pripadniki slovenske TO razorožili skupino vojakov 195. motorizirane brigade JLA iz Maribora in jih po zaslišanju, skupaj z orožjem, tudi izpustili. Mariborski korpus je na to dejanje odgovoril s silo, blokiral učni center Pekre ter zajel dva častnika TO. Slovenci so nato vojaškim objektom JLA prekinili telefonsko zvezo, vodo in elektriko (Janša 1992, 102–110). Ob demonstracijah prebivalstva proti aktivnosti JLA pa je padla tudi prva smrtna žrtev, za kar je vojska okrivila slovensko stran. V noči iz 26. na 27. maj so Slovenci iz TAM-a odpeljali štiri oklepna vozila. Po daljših pregovorih med poveljstvom 5. vojaškega območja in Ministrstva za obrambo Slovenije, so Slovenci oklepnike vrnili JLA pod pogojem, da jih le ta ne bo uporabila na slovenskih tleh (Kolšek 2001, 135). Mariborski dogodki so bili pomembni iz več razlogov. Slovenija je z ostro reakcijo na Pekrah dala JLA jasno vedeti, da se je ne da tako zlahka preplašiti. Pokazala pa je tudi, da ima svojo vojsko, ki jo v popolnosti podpira tudi njeno prebivalstvo (Predojević 1997, 81). Zadnji v nizu slovenskih predlogov pa je bil, da se iz JLA do najkasneje 10. junija 1991 predčasno odpustijo vsi slovenski vojaki. Pred začetkom samega spopada je JLA s hitro in učinkovito izpeljano akcijo z letališča Brnik 21. junija 1991 v Srbijo odpeljala 10 letal tipa Kraguj, ki jih je leta 1988 predala slovenski TO (Janša 1992, 273–274). Po teh dogodkih se je med Slovenijo in federacijo vnela prava »carinska vojna«, vendar se Slovenija ni dala. 25. junija 1991 je slovenska skupščina sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, federalna oblast pa je na vse načine hotela preprečiti samostojnost Slovenije. 26. junija se je začela vojna za samostojnost Slovenije, z vidika JLA pa vojna za ohranitev Jugoslavije in preprečitev odcepitve. 25. in 26. junija je zvezna oblast sprejela sklep o nadzoru slovenskih meja, ki ga naj opravljata JLA in zvezna milica (Lovšin 2001, 194–216).

9.2 VOJNA

Desetdnevna vojna je dokončno opredelila usodo JLA in Jugoslavije. 26. junija so enote 13. korpusa iz Reke zasedle in okrepile obmejne stražarnice na Primorskem. V naslednjih dnevih so bile angažirane tudi druge enote 5. vojaškega območja in enote vojaškega letalstva. A JLA je uspehe nizala samo v prvih dneh vojne, nato pa se je tehtnica prevalila na slovensko stran. Slovencem je bilo jasno, da JLA ni pripravljena na dolgotrajen spopad in je bila zato njena prioriteta zaustavljanje premikov JLA in blokada vojaških objektov. Že drugi dan spopadov so slovenske enote začele izkoriščati svojo taktično prednost kjerkoli je bilo to mogoče. Zavzeli so nekaj obmejnih postojank, povečali blokado mejnih prehodov, ki ji je nadzirala JLA in začeli napadati kolone in vojašnice. V vsej zmedi je prišlo tudi do nesoglasij v poveljstvu 5. vojaškega območja. Del srbskih generalov je pozival, k večji uporabi sile s strani JLA, česar pa poveljnik območja, general Kolšek, ni odobril (Marijan 2008, 195–208). Polkovnik Predojević v svojih zapiskih izjavil, da se je razlika v nacionalnosti močno poznala.

Slovenska vojna taktika je bila zelo enostavna, ampak dobro razdelana in pripravljena do vsake podrobnosti. Na prve znake premikov JLA so začeli s popolno blokado ozemlja. Takoj so bile blokirane ceste in vojašnice. Vzporedno pa so blokirali tudi družine častnikov v stanovanjskih zgradbah. Kolone so bile napadene s strelnim orožjem, blokirane vojašnice pa podvržene predvsem psihološkemu bojevanju (propagandi). Hkrati se je, s pomočjo avstrijskih in nemških medijev, začela tudi splošna mednarodna kampanja proti JLA in Srbiji. Da pa bi bila ironija še večja, je Slovenija zmagovala vojno na osnovi splošne ljudske obrambe, medtem ko jo je JLA na ta način izgubljala. Nekateri bi rekli, da je bil ravno v Sloveniji prvič preizkušen koncept splošne ljudske obrambe in to učinkovito. Vendar pa to ni zadosten razlog za zlom JLA v Sloveniji. Generali so za poraz večinoma krivili izdajo znotraj armade ter dezerterstvo, vendar tudi to ne bi smelo v začetni fazi popolnoma imobilizirati JLA (Hadžić 2004, 130–131).

Med samimi spopadi in premiki JLA so enote množično zapuščali starešine in vojaki, ki so bili slovenske, hrvaške in albanske narodnosti. Na odziv slovenskega vodstva, naj starešine in vojaki zapustijo JLA in se priključijo slovenski TO, se je odzvalo 1275 vojakov in starešin različnih narodnosti. Do konca leta 1991 naj bi JLA zapustilo 60% kadra (Sekulić 1997, 306). Na pobege je vplival predvsem čin, saj so pripadniki z višjim činom tvegali več, kot tisti z nižjim in posledično manj bežali. Pomembno vlogo je

odigrala tudi visoka indoktrinacija višjih častnikov in generalov, ki niso želeli ogroziti svojih trdo prigaranih visokih pozicij, po drugi strani pa so še vedno verjeli v komunizem in Jugoslavijo. Mislili so, da bodo z JLA ponovno obnovili Jugoslavijo (Marijan 2008, 440–441). To so bili eni najtežjih trenutkov JLA, na katere njeno vodstvo ni poznalo odgovorov, zato je Kadrijević ponovno angažiral upokojenega admirala Mamulo, da pomaga rešiti državo in JLA pred propadom (Mamula 2000, 110–220). Izračuni, da se bodo nesrbski vojaki borili za srbske cilje, niso bili točni, kar je zamajalo vodstvo JLA ter pripeljalo do kasnejšega zloma. Proti koncu spopadov se je zamenjalo tudi poveljstvo 5. vojaškega območja, in sicer je Generala Kolška zamenjal Srb Života Avramović. To je bil hkrati jasen pokazatelj, da Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo nima več zaupanja v nesrbske častnike ter znak, da se slovenski generali ne želijo boriti proti svoji domovini (Marijan 2008, 206–207).

Predsedstvo SFRJ je 18. julija 1991 s 6 glasovi za, 1 proti in 1 vzdržanem sprejelo ukaz, da se vsa poveljstva in enote JLA premaknejo iz Slovenije v BIH, Srbijo in Črno goro. Premik je potekal skladno z načrtom štaba vrhovnega poveljstva, a le do začetka odkrite vojne Srbov na Hrvaškem in JLA proti hrvaškim oblastem. Posledično je bil prvotni načrt premika ustavljen, štab vrhovnega poveljstva pa je izdelal enotno operacijo, s katero naj bi se hkrati nemoteno premaknile enote Slovenije ter rešil hrvaški problem. A zaradi neuspešne mobilizacije in pobegov že mobiliziranih vojakov, operacija ni bila nikoli do konca realizirana (Kadrijević 1993, 121–122). Premiku osebja iz Slovenije je sledila tudi družinska drama, saj so se, skupaj z nekaterimi starešinami iz Slovenije, v druge dele države preselile tudi njihove družine, ki so imele v Slovenije že ustvarjene čvrste socialne vezi, medtem ko so druge ostale in se tako ločile od očeta. S tem so tudi mešani zakoni, značilnost jugoslovanske družbe, doživeli zlom (Marijan 2008, 217). Z odhodom zadnjega vojaka JLA iz Slovenije se je končalo obdobje JLA kot večnacionalne skupne armade, ki je v svoji prvotni narodnostno mešani sestavi delovala zgolj v Sloveniji. Formalno je JLA obstajala še leto dni, vendar nič več kot jugoslovanska in ljudska, končala pa se je tudi zgodba z imenom Jugoslavija.

JLA se je po kratki vojni in porazu v Sloveniji počutila ponižano in bila je nesigurna v svojo vlogo. Poizkus, da reši Jugoslavijo skozi vojaško posredovanje v Sloveniji, se ni izšel. Možnih vzrokov za to pa je več. Generali so trdili, da je JLA po ukazu zveznih organov uporabila zgolj minimum uporabe sile za preprečitev nasilne odcepitve, zamenjave ustavnega reda ter ohranitev ozemeljske integritete. To so dokazovali z

maloštevničnostjo in pasivnim bojnim delovanjem enot v Sloveniji. Na vprašanje, zakaj niso preprečili nasilne odcepitve, pa je vojaški vrh odgovoril, da ni želel prevzeti vloge okupatorja v lastni državi, kar pa seveda ne drži. Želeli so namreč zavzeti mejne prehode v Sloveniji in jo tako odrezati od Evrope. Iz tega je več kot očitno, da vojaški vrh v Sloveniji ni znal, z orožjem in silo pa ni smel, izvršiti svojega prvotnega namena, obrambe Jugoslavije. Razvoj dogodkov je pokazal tudi, da prvi generali niso niti poizkušali izvršiti naloge, ki jim je bila dana. Lahko bi predpostavljali, kot pravi Hadžić v svoji knjigi Jugoslovanska narodna agonija, da je šlo za dogovor, dosežen med srbsko-slovenskim generalskim trikotnikom, o izhodu Slovenije iz SFRJ. Saj kot prvo, srbsko vodstvo ni imelo ozemeljskih teženj v Sloveniji, kot drugo pa je hotelo ohraniti JLA za spopad s Hrvaško. Temu pa je bilo predhodno srbsko in vojaško prenehanje interesov za ohranitev Jugoslavije (Hadžić 2004, 131).

Kot drugo predpostavko pa navaja, da sta se srbsko in vojaško vodstvo JLA samostojno odločila, da pustita Sloveniji odhod iz Jugoslavije, kar je bolj verjetna teza, saj kot pravi Jovič Miloševiću, 21. marca 1991: »Jugoslavija lahko tudi brez Slovenije. Bilo nam bo lažje. Lažje bomo brez njih s Hrvati«, s čimer se je Milošević tudi strinjal (Jović 1995, 125). Z umikom iz Slovenije so mogoče preprečili tudi morebitno mednarodno intervencijo ter prehitro trošenje vojnega materiala. Posledično so se lahko popolnoma skoncentrirali na prihajajočo hrvaško-srbsko vojno. Vprašljiv pa je tudi obseg vojaškega posega v Sloveniji. Odločitev poveljstva vrhovnega štaba, da v vojno pošlje zgolj dve motorno-mehanizirane kolone, skupaj s 1990 lahko oboroženih vojakov, je še danes polemika različnih debat o tej temi, od izdaje v državi in vojski in trditve o nesposobnih generalih, pa do naše Slovenske trditve o veliki zmagi nad JLA (Hadžić 2004, 132).

10 INTERVJU

Za potrebe diplomske naloge sem izvedel tudi kvalitativno raziskavo, in sicer intervju. Uporabil sem tako metodo strukturiranega, kot tudi nestrukturiranega intervjuja. Za izhodišče najinega pogovora z intervjuvancem sem uporabil že vnaprej določena vprašanja, sproti pa sem ga še kaj povprašal za boljše razumevanje. Vnaprej določena vprašanja sem priložil kot prilogo diplomskemu delu. Intervjuvancu sem najprej zastavil bolj splošna vprašanja, ki pa sva jih nato skupaj podrobneje predebatirala. Pri tem sem želel predvsem pridobiti njegovo osebno mnenje in poglede na situacijo, v kateri se je

znašel v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja kot profesionalni pripadnik JLA. Ker se, tudi po več kot 26 letih od konca služenja v JLA, ni želel izpostaviti, je intervjuvanec ostal anonimen. Zato sem ga v nadaljevanju označil kot Starešina JLA.

Oseba, ki sem jo intervjuval, je stara 65 let in prihaja iz mesta Leskovac v Srbiji. Po narodnosti je Hrvat, poročen s Srbkinjo. Tekom krize v SFRJ in tudi še danes ima sorodnike na Hrvaškem in v Sloveniji. Ravno zato se mi je zdel odlična izbira za intervju, saj predstavlja eno od značilnosti bivše Jugoslavije, in sicer mešan zakon. V JLA je služboval od leta 1967 do konca leta 1991, ko se je invalidsko upokojil. Kariero v JLA je začel kot vodnik, končal pa jo je kot višji vodnik 1. razreda (višji vodnik 1. klase).

Zaradi boljšega razumevanja situacije, sem želel od intervjuvanca najprej izvedeti, zakaj se je odločil za svoj poklic oziroma kdo ga je za to navdihnil. V odgovor na to je intervjuvanec (2017) pojasnil:

O vstopu v JLA sem začel razmišljati že kot zelo mlad fant. Navdušil pa me je predvsem moj oče, ki je bil partizan v 2. svetovni vojni. Njegove zgodbe so bile polne junaštev partizanov. Ker sem bil tudi jaz bolj živahen fantič in sem imel že v otroštvu rad izzive, sem se odločil, da želim imeti hitro in dinamično življenje. V vojsko sem se vključil tudi zaradi tega, ker je vojska takrat velikokrat pomagala ljudem ob naravnih nesrečah. To je bila ena glavnih nalog JLA. JLA je bila tudi proti vojni, za mir, skrbela je za ohranjanje miru. Nekaj pa je k odločitvi prispevala tudi želja po spoznavanju novih kultur in običajev. V armadi je bilo namreč kar 6 različnih narodov, narodnosti pa še več. In zaradi vsega tega sem se, ko sem bil star 15 let, to je bilo leta 1967, odločil, da stopim k vojakom.

V nadaljevanju sem ga povprašal tudi o njegovem šolanju in usposabljanju. Tako mi je intervjuvanec (2017) predstavil potek in vsebino svojega šolanja:

Šolal sem se za tankista. Najprej sem za 4 leta odšel na podoficirsko šolo v Banja Luko. Po 4 letih sem postal vodnik in dobil prekomando v Leskovac v Srbiji, kjer sem ostal do danes. Tu sem spoznal svojo sedanjo ženo in si ustvaril družino. Spomnim se, da je bilo med usposabljanjem veliko političnega izobraževanja. Nujno potrebno je bilo poznati komunistične ideje. No ja, dosti pa se je tudi telovadilo. Jaz sem bil vedno v odlični fizični pripravljenosti. Še danes vsako jutro telovadam.

Na vprašanje ali se z veseljem spominja svojih let usposabljanja ter kako so vplivala na njegovo osebnost, nadaljnje življenje, je intervjuvanec (2017) pojasnil:

Tekom šolanja sem predvsem vzljubil svojo domovino Jugoslavijo. Bil sem zelo ponosen, da sem lahko stal na braniku svoje države in naroda. Rad sem imel tudi delo z ljudmi in zato v nadaljevanju uril nove ljudi, ki so prihajali v vojsko. Uril sem jih, da bi imeli v glavi isto kakor jaz, da bi imeli radi svoj narod, svojo domovino in pa seveda, da bi znali rokovati z orožjem in ostalo opremo.

V intervjuju sem se seveda dotaknil tudi Tita in njegove smrti ter posledic, ki jih je le ta prinesla. Tudi intervjuvanec (2017) se je rad spominjal Tita:

Dokler je bil Tito še živ je bilo v Jugoslaviji življenje lepo. V vojski se nam je dobro godilo, ne samo meni, ampak vsem. To so bili lepi časi. No ja, saj tudi po njegovi smrti se ni živelo slabo, vendar se je čutila nekakšna napetost v zraku. Do Titove smrti je v vojski potekalo vse normalno in tudi še par let kasneje. Ves čas pa smo delovali korektno in profesionalno. Ampak v seeno pa je po Titovi smrti JLA in tudi Jugoslavija, začela počasi razpadati. Generali in ostali so se v penziji začeli vračati v svoje republike in tam ustvarili republiške Teritorialne obrambe in jih urili. Glavni pri temu so bili starešine. Pa tudi na splošno so ljudje vedno manj hodili v vojsko in iz nje bežali. Občutili je bilo nekakšno spremembo pri ljudeh. Leta 1981 so me poslali na Kosovo, zaradi kosovske krize. Ampak vojska je stisnila obroč in stanje se je umirilo za nadaljnjih 10 let. Potem pa sem leta 1988 spet dobil prekomando iz Leskovca v Prištino. Tam sem ostal do upokojitve konca leta 1991. Tako sem bil že drugič v karieri poslan na Kosovo, da bi tam ohranjal mir. Komanda se je glasila povečati varnost na Kosovu zaradi nemirnih Albancev.

Glede na dejstvo, da je intervjuvanec po narodnosti Hrvat, me ja zanimalo tudi kako to, da se ni upokojil in z družino vrnil na Hrvaško. Intervjuvanec (2017) je pojasnil sledeče:

V resnici bi se lahko upokojil že leta 1985, ampak sem kar nekako odlašal s tem. Bil sem še popolnoma vitalen, celo bolj kot nekateri mlajši fantje in se mi ni še šlo. Sem si pa zamislil, da bom po koncu vojske odšel nazaj domov, na Hrvaško. Mi starešine smo lahko tik pred penzijo sami izbirali med garnizijami. Jaz sem si želel v Rijeko. To je bil moj načrt. Potem pa so prišli nemiri in napetosti. V zraku se je čutilo, da nekaj prihaja. V takšnih težkih časih in izrednih razmerah na Kosovu pa nisem mogel kar tako zapustiti vojske. Čutil sem se dolžnega, da ostanem zvest Jugoslaviji in JLA. JLA in Jugoslaviji sem služil vse življenje, dobil

sem veliko odlikovanj in pohval, bil se tudi najboljši vojak v svoji regiji. Vse življenje sem bil ponosen, da sem del te vojske in del te države. In tako sem ostal in se nisem nikoli vrnil na Hrvaško.

Intervjuvanec je tako ostal zvest JLA in kot že prej omenjeno ponovno odšel na služenje vojske na Kosovo. Ker je bilo to v času izbruha vojne v Sloveniji, me je zanimalo tudi kakšno je bilo stanje in vzdušje takrat na Kosovu. Intervjuvanec (2017) je odgovoril:

Ob izbruhu nemirov še drugod po državi najprej na Kosovu, Hrvaškem, pa potem v Sloveniji, smo začeli iz Kosova pošiljati domov hrvaške in slovenske fante. Najprej je to potekalo normalno, po ustaljenih poteh. Večje spremembe pa so bile opazne po izbruhu bojev v okolici Vukovarju in drugih mestih. Takrat smo starešine za vojake začeli iskati najbolj varne poti, predvsem skozi Črno goro in šele nato na Hrvaško in v Slovenijo. Ob napadu JLA na Slovenijo smo v Prištini ostali samo še srbski in črnogorski vojaki. Za nas je ostalo vse enako, ker sta Srbija in Črna gora nadaljevali tam kjer je ostala Jugoslavija. Med drugimi vojaki, ki niso bili Srbi in Črnogorci, pa se je pojavljalo veliko dezerterstva. Sploh tisti fantje, ki so bili blizu doma, so pobegnili. To so bili Makedonci in Albanci. Za Slovence in Hrvate pa je bil pobeg nekoliko težji, ker so bili daleč od doma.

Vse opisano se je dogajalo že pred samo vojno. Mene pa je zanimalo tudi kakšno je bilo stanje med vojaki in predvsem starešinami ob dejanskem izbruhu prvih večjih incidentov in tudi kasneje ob odprtem konfliktu. Ko sem ga povprašal o tem, mi je intervjuvanec (2017) pojasnil svojo situacijo:

Jaz sem želel zapustiti JLA, ampak bi to moral storiti prej, predolgo sem čakal s penzijo. Ko pa so se enkrat začeli spopadi po Jugoslaviji, pa zame odhod ni bil več mogoč. Tukaj sem imel družino. V Leskovcu sem imel vse, ženo, otroke, prijatelje. Pa tudi čutil sem, da ne morem kar pobegniti, da moram ostati zvest Jugoslaviji in moji vojski. Včasih sem bil najboljši vojak, potem bi pa ob prvih težavah kar pobegnil iz vojske. To enostavno ne gre. Mi, starešine, mi smo bili najbolj ogroženi in mislim, da se nam je bilo najtežje odločiti. Generali so šli vsak po svoje, mi pa smo ostali in se soočali s posledicami. Veliko jih je sicer vojsko zapustilo, a še več pa jih je ostalo v vojski in v krajih, kjer, kako bi rekel, od kjer nismo prihajali. Srbi so ostali v Sloveniji in na Hrvaškem, Slovenci v Srbiji in tako naprej. Ampak mislim, da smo se večinoma vsi odločali tako, da je bilo najboljše za naše družine. Otroci so hodili v šole, vrtce v krajih, kjer smo mi, očetje, delali.

Tukaj so imeli prijatelje, tukaj je bil za njih dom. Potem je bil pa tu še problem potnega lista. Mi, starešine ga nismo imeli. In tako sploh nismo mogli zapustiti Jugoslavije. Nekateri so vseeno odšli, kot begunci. Najlažje je bilo skozi Bolgarijo in potem kamor jim je poželego srce. Tudi jaz bi verjetno šel, če bi bil sam, brez družine. Odšel bi na Hrvaško. Ampak otrok in žene nisem mogel pustiti za seboj v Leskovcu. Potem je bil tu še en problem: Kaj bo z mano, če grem zdaj, pred penzijo? Ali mi jo bodo Hrvati dali? Ali pa bom pristal na ulici, brez vsega. Noben nič ne »proža« noben nič ne daje. A niti mojim ni bilo vseeno, moji ženi, ampak je vedela, da se ne da nič storiti. Vsi smo imeli iste probleme. Smo se pogovarjali o tem.

Dileme med pripadniki JLA so bile tako zelo različne, predvsem pa hude. Moj sogovornik se jih je spominjal s težkim srcem. To je intervjuvanec (2017) pojasnil:

Vojna ni nikoli nič dobrega prinesla, samo slabo. Meni ni prinesla čisto nič dobrega. Vzela mi je domovino, službo, ponos, prijatelje. Samo upam, da boste vi živeli bolje in da na Balkanu ne bo nihče več nikoli doživel tega. Krvavega razpada države. To je bilo nekaj najhujšega, kar se mi je zgodilo v življenju. Še leta po vojni mi ni bilo prijetno se vrniti domov, na obisk k sorodnikom na Hrvaško. Ljudje so me čudno gledali, ker sem bil med vojno v JLA. To ni važno, če nisem bil prav v vojni, na bojišču, ampak v Prištini, konec leta 1991 sem šel pa tako ali tako v invalidski pokoj. To ni bilo pomembno, za njih je bilo pomembno le, da sem bil v času konflikta na strani JLA.

V nadaljevanju sem ga povprašal tudi o njegovih občutkih, ko je JLA napadla Slovenijo in kasneje Hrvaško. V Sloveniji je namreč živela njegova sestra, med tem ko je bila preostala družina na Hrvaškem, pa tudi sam je Hrvat. Svoje občutke je intervjuvanec (2017) razložil z naslednjimi besedami:

Ob napadu JLA na Slovenijo, kar prej nisem vedel, da se bo zgodilo, sem takrat videl, da gre za res in da to ni več šala. Ni mi bilo vseeno. Bil sem žalosten, razočaran. Naša skupna ljudska armada vseh narodov in narodnosti je napadla svoj narod. Še posebej me je skrbelo za mojo sestro. Enako je bilo kasneje, ob izbruhu vojne na Hrvaškem, ko je bilo še hujše. Tudi tam sem imel ter še vedno imam sorodnike. Celo življenje sem služil v JLA, živel sem s temi ideali o skupni državi, potem pa je vse razpadalo, pred mojimi očmi. Moja vojska, najmočnejša sila na Balkanu in ena najmočnejših vojsk na svetu, je razpadala. Ta deljenost

med narodom, družino in vojsko je bila ogromna. Občutkov ne morem opisati, še vedno jih ni mogoče.

Vsi ti občutki so privreli na plano tudi ob najinem pogovoru, na njegovem obrazu je bilo videti razočaranost in žalost nad dogodki, ki so se zgodili v Jugoslaviji.

Na vprašanje zakaj je bilo največ starešin ravno Srbov in kdaj se je začel razkol med jugoslovanstvom in pro-srbstvom v JLA, je intervjuvanec (2017) odgovoril:

To se je začelo z delitvijo generalštaba po nacionalnosti. Generalštab je bil prej najbolj enakopravno nacionalno zastopan. To nesorazmerje se je začelo po končanih spopadih ali med spopadi v Sloveniji. Kar se pa tiče največjega dela srbskih starešin, pa mislim, da je bil problem predvsem v narodih. Npr. Slovenci so se zelo slabo priključevali starešinam, največ pa je bilo Srbov in Hrvatov. To je tudi logično. Srbija in Hrvaška imata največ prebivalstva, še posebej Srbija je zelo velika.

Seveda sem ga vprašal tudi za njegovo lastno mnenje o tem, kaj oziroma kdo je bil po njegovem mnenju kriv za razpad Jugoslavije. Tu ni zavzel stališča nobene strani, pač pa je intervjuvančevo (2017) mnenje naslednje:

Za razpad JLA in naše skupne države so krive tuje obveščevalne službe in tuje države. Glavni sta bili ZDA in Nemčija. Seveda ima na Balkanu vsak svojega krivca. Jaz mislim, da ni nihče deloval pravilno. Živeli bi bolje v Jugoslaviji. Ekonomsko in vojaško. Še posebej pa bi prevladovali v športih.

Kaj več mi pri tem ni pustil zapisati. Intervjuvanec (2017) pa je bil mnenja, da bi razpad lahko preprečili:

To bi vse lahko rešil predsednik predsedstva Ante Marković. Imel je voljo in imel je odločnost, ampak je bilo že prepozno. Nihče ga ni poslušal, njegova dejanja pa so nenehno spodkopavali drugi sodelujoči, ki so imeli druge interese. Ko je socializem v Jugoslaviji dosegel nivo zahodnih držav, se je začelo njegovo rušenje. Mogoče pa bi se dalo rešiti tudi s konfederacijo. Ampak politiki so bili trdno odločeni, da bodo Jugoslavijo razbili, pa čeprav si je ljudstvo želelo drugače.

V zadnjem vprašanju pa sem želel pridobiti njegovo mnenje o tem, kdaj je bil tisti ključni trenutek v SFRJ, ko se je začela lomiti tista jugoslovanska žilica med narodi. Po kratkem premisleku mi je intervjuvanec (2017) odgovoril:

V Sloveniji. V Sloveniji je propadla vojska, nato pa še država. Ampak Slovenci so ostali dobri ljudje, najbolj zanimivo pa je nekaj drugega. Vse se je začelo tukaj, v Sloveniji, ampak v Sloveniji danes najbolj slavite in se spominjate na NOB in partizansko gibanje. V drugih nekdanjih republikah tega žal ni več.

11 ZAKLJUČEK

Namen tega diplomskega dela je bilo ugotoviti postopek in okoliščine preobrazbe JLA iz skupne vojske vseh narodov in narodnosti, katere glavni namen je bila obramba le teh, v agresorsko vojsko, ki je postala najbolj osovražen člen v skupni državi. Skladno s tem sem si postavil dve hipotezi, in sicer da je omenjena preobrazba potekala načrtovano pod okriljem Srbije, da se je začela po smrti Tita in zaradi nje ter da je sprožila mnoge moralne, etične in druge dileme pri vojakih te večnacionalne vojaške organizacije. Skozi celotno diplomsko delo sem poizkušal, na podlagi preučevanja literature in intervjuja z bivšim starešino JLA, ugotoviti, ali omenjeni hipotezi držita ali ne.

Moja prva hipoteza se je glasila **H1**: Preobrazba JLA iz skupne armade SFRJ v pro-srbsko vojsko pod okriljem Srbije se je začela po smrti Josipa Broza Tita. Skladno z omenjenim sem torej poizkušal ugotoviti, ali je šlo pri omenjeni preobrazbi res za načrtno in dobro premišljeno preobrazbo v pro-srbsko vojsko pod okriljem Srbije, ali pa se je ta zgodila povsem naključno. Sočasno pa sem želel preveriti tudi, ali se je res začela po Titovi smrti oziroma zaradi le te.

Prvi argument, ki kaže na to, da je bila preobrazba načrtovana, je nacionalna sestava starešin JLA. Le ti so bili sicer že od vsega začetka neenakomerno nacionalno zastopani, a to gre prepisati večji zainteresiranosti Srbov za vstop v vojsko ter velikemu številu častnikov iz bivše Jugoslovanske vojske. Tudi čistke med častniškim kadrom so obstajale že prej, a ne kot posledica srbskega nacionalizma, pač pa zaradi drugih razlogov, predvsem ideoloških. Po letu 1987 pa je prišlo do očitne srbizacije. Tako na generalskih, kakor tudi na drugih častniških mestih. Omenjeno dokazuje tudi zamenjava Generala Kolška, ki je med vojno za Slovenijo poveljeval 5. vojaškemu območju, s Srbom Životo Avramovićem, kar kaže na nezaupanje JLA v nesrbski kader. Drugič, načrtna srbizacija JLA se je kazala tudi v podpiranju velikosrbskega programa s strani le te. Ta je leta 1987 reorganizirala oborožene sile tako, da je namesto armad, divizij in polkov uvedla brigade, korpuse in vojskovališča, največ teritorija pa je po tej novi delitvi zajemalo Beograjsko

vojskovališče, ki se je bolj ali manj ujemalo s teritorialno mejo velike Srbije. Omenjena razporeditev ter sprejetje novega pravilnika sta omogočila tudi podreitev TO Generalštabu oboroženih sil SFRJ, najverjetneje ker je TO postajala grožnja velikosrbski ideji. Kot tretji argument ter hkrati razlog za prosrbsko preobrazbo velja omeniti podobna politična stališča JLA in Srbije. Obe sta namreč zagovarjali močnejšo federalno državo ter obrambo integritete in ustavne ureditve SFRJ. Naslednji pokazatelj načrtne srbizacije je tudi povezovanje med JLA in Srbijo. Vezi med njima so sicer nastale že takoj po Titovi smrti, ojačale so se s prihodom Miloševića na oblast ZKS ter dokončno izoblikovale po zmagi srbsko-črnogorske frakcije Jastrebi v vojaškem vrhu leta 1988 nad jugoslovanskimi Galebi. Na tesno sodelovanje kažejo visoki položaji številnih generalov JLA, ki so bili hkrati tudi predsedniki ZKS. Iz vsega omenjenega lahko vidimo, da se je srbizacija začela že pred samim razpadom Jugoslavije, v času razpada pa je bila zgolj samo še bolj očitna. Takrat se je kazala v ignoriranju ukazov hrvaških ter slovenskih vodij ter slepemu sledenju ukazov, ki so prihajali iz Srbije ter označitvi vseh nesrbskih članov Vrhovnega poveljstva za sovražnike. Tudi samo posredovanje in hiter konec le tega v Sloveniji kažeta na zasledovanje prosrbskih ciljev v JLA, saj se je vojna tu hitro končala in ni bila niti blizu tako brutalna, kakor v drugih bivših republikah, kjer je imela Srbija svoje teritorialne težnje.

Ugotovili smo torej, da se je omenjena preobrazba v pro-srbsko vojsko, ki je potekala pod okriljem Srbije, res izvedla načrtovano in se je začela že v letih pred samim začetkom vojne ter odkritim zavzemanjem JLA za srbsko-črnogorske ideje in interese. Mnogi so mnenja, da se je preobrazba začela po smrti Tita, ki je bila hkrati tudi eden ključnih razlogov za njen začetek. Toda ali to drži? Nesporno dejstvo je, da je preobrazba povezana z dezintegracijskimi procesi in nacionalnimi nasprotji v SFRJ, ki so izbruhnili kmalu po smrti Tita. Ta je bil namreč v celotnem obstoju države najpomembnejši povezovalni člen med narodi, institucijami ter družbo in državo. S svojo karizmo in avtoriteto je reševal tudi vse krize, tako gospodarske, ekonomske, nacionalne in druge. Z njegovo smrtjo pa je Jugoslavija izgubila ta glavni povezovalni člen, ostala je brez pravega vodstva ter brez prave avtoritete. Tito je torej s svojo avtoriteto preprečeval nastanek nacionalnih in drugih nasprotij v Jugoslaviji, po njegovi smrti pa ni bilo več nobene ovire za razvoj le teh in posredno preoblikovanja JLA. Poleg tega je bil Tito tudi vrhovni poveljnik JLA ter imel nad njo popoln nadzor in ji zagotavljal legitimnost, saj je pomenil povezovalni člen med njo in civilno družbo. Po njegovi smrti je JLA ostala

prepuščena sama sebi in se je soočila z veliko ideološko, politično ter doktrinarno krizo, izgubila je avtoriteto ter legitimnost. V iskanju novega vodstva ter svoje vloge v družbi se je, zaradi že prej omenjenih skupnih ciljev in nacionalne sestave JLA, povezala s konzervativnim srbsko-črnogorskim narodom in se preoblikovala v notranjo policijsko silo. Kljub temu pa ne moremo trditi, da se je ta preobrazba začela že takoj po Titovi smrti. Kot je razvidno iz vsega navedenega v prejšnjem odstavku, lahko za začetek sprejemanja očitnih in intenzivnih ukrepov, ki so se kasneje izkazali za prve korake v srbizaciji JLA, označimo šele leto 1987, torej kar 7 let po Titovi smrti.

Glede na vse omenjeno lahko svojo prvo hipotezo tako le deloma potrdim. Nesporno lahko trdimo, da je bila preobrazba JLA iz skupne vojske SFRJ v agresorsko pro-srbsko vojsko načrtovana. Proces oblikovanja oboroženih sil je namreč zelo kompleksen in dolgotrajen pojav ter posledično ne bi mogel biti izpeljan v tako kratkem času (zgolj med osamosvojitveno vojno za Slovenijo), če ne bi bili že prej izvedeni določeni koraki k njegovi izvedbi. Le ti so v diplomskem delu tudi jasno predstavljeni. Prav tako lahko potrdim, da se je preobrazba začela deloma tudi zaradi Titove smrti, ki je omogočila nastanek okoliščin za njeno izvedbo. Nikakor pa ne drži, da se je začela že takoj po Titovi smrti, saj je iz vsega zgoraj navedenega jasno razvidno, da se je proces začel 7 let kasneje, torej leta 1987.

Predmetna preobrazba pa je seveda vplivala tudi na pripadnike prej skupne vojske JLA, ki so se morali odločiti med nadaljevanjem služenja JLA pod okriljem Srbije in pridružitvijo nacionalnim silam. Skladno s tem se je moja druga hipoteza glasila **H2**: Preobrazba JLA je sprožila moralne, etične in druge dileme pri vojaki, ki so bili razpeti med pripadnostjo armadi, družini in lastnemu narodu. V zvezi s tem sem želel ugotoviti, s kakšnimi dilemami so se ob preobrazbi JLA in izbruhu konfliktov na območju bivše Jugoslavije soočali stalni pripadniki oboroženih sil, predvsem starešine JLA. Na to vprašanje sem iskal odgovor predvsem v intervjuju z upokojenim višjim vodnikom JLA.

Obstoj različnih dilem pri vojaki potrjujejo pobegi nekaterih vojakov in starešin nesrbske narodnosti iz JLA ob izbruhu vojne v Sloveniji na eni strani ter zvestoba vojski preostalih na drugi strani. V obojih se je bil nekakšen boj. Odločiti so se morali med zvestobo svojemu narodu, skrbjo za svojo družino ter pripadnostjo JLA. Tudi mojemu intervjuvancu ni bilo vseeno, kaj se je dogajalo na območju Slovenije in Hrvaške ter na splošno v njegovi domovini Jugoslaviji, vendar je ostal v vojski zaradi svoje družine in

nekako tudi zaradi časti. V vrstah JLA so pripadniki tako pogosto ostajali zaradi svojih družin, ki so bodisi prišle z njimi v okolico delovnega mesta in si tam ustvarile socialne vezi, bodisi so si tu družino šele ustvarili. Prevladala je torej skrb do družine, nekateri pa so se odločili drugače. Pri le teh je pogosto prevladala moralna zavest pripadnosti Jugoslaviji in vojski. Iz intervjuja je bilo razvidno, da so bile starešine izpostavljeni močni indoktrinaciji. Tekom šolanja so vzljubili svojo domovino in jim je bilo v veliko čast služiti svojemu narodu in državi Jugoslaviji. To potrjuje tudi stavek »uril sem jih, da bi imeli v glavi isto kot jaz«. Zato je bilo takšnim ljudem še mnogo težje zapustiti JLA, saj so vanjo zaupali in ji verjeli. Spet drugi pa so iz JLA odhajali ravno zato, ker niso več verjeli v Jugoslavijo, komunizem in se niso hoteli boriti za velikosrbske ideale. Predvsem višji častniki in generali so se pri razmišljanju o pobegu iz JLA soočali tudi z dilemo opustitve svojega visokega položaja v organizaciji, vse življenje so namreč trdo garali za to, sedaj pa naj naenkrat vse pustijo in odidejo. Prav tako niso vedeli, kaj jih čaka, če odidejo in se priključijo drugi vojski. Ali jim bo ta dala penzijo ali ne, ali bodo imeli zagotovljeno službo v novi vojski ali ne? Kljub temu se je veliko njegovih znancev takrat odpravilo, kot begunci, skozi Bolgarijo in nato naprej, saj kot starešine niso imeli potnega lista. O teh osebnih problemih, s katerimi so se v tistem času soočali starešine JLA, je napisanega zagotovo premalo. Moj sogovorec pa mi je, kljub temu, s svojimi izkušnjami pomagal potrditi drugo hipotezo, ki sem si jo zastavil in tako izpostavil majhen vidik tega problema. Z njegovo pomočjo sem potrdil hipotezo, da so med pripadniki JLA v času krize obstajale mnoge dileme o tem, kaj storiti, sedaj ko gre vse k vragu.

Če torej zaključim, in odgovorim na raziskovalno vprašanje **R1**: Kako je prišlo do preobrazbe JLA iz skupne vojske v agresorsko vojsko in kako je ta vplivala na starešine JLA?, je bila preobrazba JLA v pro-srbsko silo vnaprej načrtovana operacija, ki se je začela nekaj let pred začetkom razpada Jugoslavije oziroma vojne za Slovenijo. Okoliščina, ki je omogočila omenjeno preobrazbo, je bila smrt predsednika SFRJ ter vrhovnega poveljnika JLA Josipa Broza Tita, ki je v času svojega življenja oviral razvoj kasnejših nacionalističnih teženj ter nasprotij v jugoslovanski družbi. Kljub temu pa se samo preoblikovanje ni začelo takoj po njegovi smrti, pač pa šele leta 1987, ko so bile nacionalistične težnje in nasprotja že dodobra razviti in je lahko prišlo do sprejetja prvih ukrepov v smeri srbizacije JLA. Kar pa se tiče starešin, so bili, poleg vseh civilnih žrtev kasnejših spopadov in razpada države, ravno oni tisti, ki so doživeli najhujši udarec, saj so ostali tako rekoč čez noč brez svojih idealov, ločeni so bili od družin, njihova služba

je bila pod vprašajem, propadla pa je tudi država in ideologija, v katero so tako močno verjeli in ji služili. V zvezi z vsem omenjenim se pojavlja vprašanje ali bi lahko preobrazbo preprečili ter kako? Pa tudi, ali bi v primeru, da do preobrazbe ne bi prišlo, se vedno živeli v skupni državi Jugoslaviji? Odgovora na to ne poznam, menim pa, da so takšna vprašanja dobra spodbuda za morebitno nadaljnje raziskovanje v prihodnosti.

12 LITERATURA

1. Cigar, Norman. 1993. The Serbo-Croatian War 1991: Political and military dimensions. *The journal of strategic studies* 16 (3): 297–338.
2. Čepič, Zdenko. 2008. Doktrine obrambe Jugoslavije s posebnim poudarkom na doktrini SLO in Teritorialne obrambe v Sloveniji. V *Organizacija, priprava in uporaba oboroženih sil v vojaški doktrini in praksi na slovenskem ozemlju v 20. stoletju.*, ur. Guštin Damjan, 136–154. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
3. Ćosić, Dobrica. 1988. *Stvarno i nemoguće: članci i ogledi*. Ljubljana-Zagreb: Cankarjeva založba.
4. Bebler, Anton. 1991. »JLA« pred izzivom politične demokracije. *Teorija in praksa* 28: 8–9.
5. Bieber, Florian. 2008. *The Role of the Yugoslav People's Army in the Dissolution of Yugoslavia: The Army without a State?* Dostopno prek: <https://www.scribd.com/document/49195393/Florian-Bieber-The-Role-of-the-Yugoslav-People-s-Army-in-the-Dissolution-of-Yugoslavia-The-Army-without-a-State> (15. avgust 2017).
6. Biserko, Sonja. 2002. Od Jugoslovenske narodne armije do Srpske vojske. *Zbornik ratovi u Jugoslaviji 1991-1999*. Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945.
7. Dizdarević, Raif. 1999. *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*. Sarajevo: OKO.
8. Hoare, Attila Marko. 2004. *How Bosnia Armed*. London: Saqi: The Bosnian Institute.
9. --- 2015. *Kako je JNA postala velikosrpska vojska*. Dostopno prek: http://www.yuhistorija.com/serbian/ratovi_91_99_txt01c3.html. (15. avgust 2017).
10. Goldstein, Ivo. 2002. *Josip Broz Tito: između skrupuloznog historičarskog istraživanja i političke manipulacije*. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung.
11. Hadžić, Miroslav. 2004. *Jugoslovenska narodna agonija*. Beograd: Dan graf: Centar za civilno-vojne odnose.
12. Janša, Janez. 1992. *Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
13. Jelušič, Ljubica. 1997. *Legitimnost sodobnega vojaštva*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

14. Jović, Borisav. 1995. *Poslednji dani SFRJ: izvodi iz dnevnika*. Beograd: Politika.
15. Kadrijević, Veljko. 1993. *Moje viđenje raspada: vojska bez države*. Beograd: politika.
16. *Kazenski zakonik (KZ-1-UPB2)*. Ur. l. RS 50/2012 (29. junij 2012).
17. Košek, Konrad. 2001. *Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991*. Maribor: Obzorja.
18. Kranjc, F. Marijan. 1999. Balkanski vojaški poligon. *Borec. Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* 567–568–569. Ljubljana.
19. Laura, Silber in Allan Little. 1996. *Smrt Jugoslavije*. Ljubljana: Co Libri.
20. Lončović, Vojislav in Živaković Aleksandar. 1986. *Obuka i vaspitanje*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
21. Lovšin Andrej. 2001. *Skrita vojna: spopad varnostno-obveščevalnih služb: 1990-1991*. Ljubljana: Alpe avto: Mladinska knjiga.
22. Lovšin, Andrej. 2004. *Preobrazba JLA (1990-2001)*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
23. Mamula, Branko. 2000. *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica: CID.
24. Marijan, Davor. 2006. Jugoslavenska narodna armija: važnija obilježja. *Polemos* 19: 25–43.
25. Marijan, Davor. 2008. *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987-1992*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga : Hrvatski institut za povijest.
26. Marković, Zvezdan. 2007. *Jugoslovenska ljudska armada (1945-1991)*. Ljubljana: Defensor.
27. Nikolić, Drago. 1989. *Kadrovi i kadrovska politika*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
28. Ogorec, Marinko. 2001. *Vojna sila bivše Jugoslavije*. Rijeka. Otokar Keršovani.
29. *Oružane snage Jugoslavije. 1941-1981*. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1982.
30. Potočar, Stane. 1994. *Zvestoba*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
31. Predojević, Vaso. 1997. *U procjepu*. Beograd: Dan Graf.
32. Prijić, Slavko. 1988. Pojmovi narodna obrana i općenarodna obrana u ustavnom sistemu SFRJ. *Politička misao* 25: 92–97.
33. Ramet, P. Sabrina. 2005. *Balkanski Babilon: raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Zagreb: Alinea.

34. Repe, Božo. 2002. *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
35. SAZU. 2001. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
36. Sekulić, Milisav. 1997. *Jugoslaviju niko nije branio a Vrhovna komanda je izdala*. Beograd: Vesti.
37. Stanić, Đorđe 1986. *Vojno školstvo JNA*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
38. Špegelj, Martin. 2001. *Sjećanja vojnika*. Zagreb: Znanje.
39. Türk, Danilo. 2015. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: IUS Software, GV Založba.
40. *Vojna enciklopedija*. 1970-1976. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
41. Vučinić, Mihajlo., Nikezić Ilija in Todorović Boško. 1989. *Koncepcija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.

PRILOGA A: Intervju

1. Zakaj ste so določili za vojaški poklic in kdo vas je zato navdihnil?
2. Kako je potekalo šolanje in usposabljanje v JLA ter ali je bila izkušnja pozitivna in kako je to vplivalo na vas?
3. Kakšno je bilo življenje v vojski, ko je bil Tito še živ in ali so se po njegovi smrti čutile kakšne spremembe?
4. Kako to, da se niste upokojili in se z družino vrnil na Hrvaško?
5. Kakšno je bilo stanje na Kosovu tekom vašega služenja tam?
6. Kakšno je bilo stanje med starešinami in vojaki ob izbruhu prvih večjih incidentov in ob kasnejšem odprtem konfliktu?
7. Kako ste se počutili, ko je JLA napadla Slovenijo in kasneje Hrvaško ter ali ste pri tem sodelovali?
8. Zakaj je bilo po vašem mnenju največ starešin Srbov in kdaj se je začel ta razkol med jugoslovanstvom in pro-srbstvom v armadi?
9. Kdo je po vašem mnenju kriv za razpad Jugoslavije in JLA?
10. Ali bi razpad lahko preprečili?
11. Kaj menite, ob katerem prvem večjem incidentu ali konfliktu v SFRJ, se je začela lomiti tista jugoslovanska žilica med narodi?